

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA SPOLEČENSKÝCH VĚD

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Environmentalismus v českém filozofickém myšlení
20.století (se zaměřením na vybrané osobnosti – E.
Koháka, J. Šmajse)**

Vedoucí práce: PhDr. Helena Pavličíková, CSc.

Autor práce: Kristýna Dolejšová

České Budějovice 2010

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci s názvem „Environmentalismus v českém filozofickém myšlení“ vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákon č. 111/1998 Sb. V platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích dne

.....

Kristýna Dolejšová

Děkuji vedoucí mé diplomové práce PhDr. Heleně Pavličíkové, CSc. za odborné vedení, cenné rady a připomínky při psaní této diplomové práce a mému manželovi za podporu a trpělivost.

OBSAH

ÚVOD	8
1. VYMEZENÍ POJMŮ	10
2. VÝCHODISKA ENVIRONMENTALISMU V ČESKÉ FILOZOFII V 19. STOLETÍ SE ZAMĚŘENÍM NA DARWINISMUS A VITALISMUS	13
3. ENVIRONMENTALISMUS V ČESKÉ FILOZOFII 1. POLOVINY 20. STOLETÍ	17
4. ENVIRONMENTALISMUS V ČESKÉ FILOZOFII 2. POLOVINY 20. STOLETÍ	20
4.1 Václav Bělohradský	21
4.2 Hana Librová	22
4.2.1 Ekologická krize – kde hledat řešení	22
4.2.2 Transgrese - zdroj nebo řešení ekologické krize?	24
4.2.3 K otázkám ekologicky příznivého života	24
4.2.4 Problémy ekofeminismu	27
4.2.5 Ekologická etika	28
4.3 Josef Šmajš	30
4.3.1 K otázkám evoluční ontologie	30
4.3.2 Ontologie přírody a přirozená evoluce	33
4.3.3 Ontologie kultury a kulturní evoluce	35
4.3.4 Shrnutí	39
4.4 Petr Jemelka	43
4.4.1 Ekologická krize	43
4.4.2 Environmentální etika	44
4.5 Erazim Kohák	46
4.5.1 K otázkám ekologické etiky	47
4.5.2 Ekologická krize	48
4.5.3 Význam ekologické etiky	50
4.5.3.1 Subjektivizující přístupy	51
4.5.3.2 Objektivizující přístupy	56
4.5.4 Udržitelný rozvoj	60
4.5.5 Shrnutí	62
ZÁVĚR	64
SEZNAM ZDROJŮ	66

Anotace

Má diplomová práce se zabývá environmentalismem, jako významným směrem současného českého filozofického myšlení. Kořeny environmentalistu lze pozorovat již v dávné minulosti, teprve současnost však přináší změnu pohledu na chápání vztahu člověka a přírody. Přístup lidstva k přírodě byl v dávné i nedávné historii silně panský, současnost však ukazuje, že v zájmu zachování lidstva jako živočišného druhu je třeba určitá specifika chování lidí vůči přírodě a životnímu prostředí vůbec zcela přehodnotit. Práce se dále věnuje dílu dvou významných současných českých filozofů zabývajících se environmentalismem – Erazimu Kohákovi a Josefu Šmajsovi.

Annotation

My diploma thesis deals with environmentalism, which is an important stream in the current Czech philosophic mind. The origin of the environmentalism can be seen in the long-ago, but only present time brings the change in the understanding of the relationship between human and nature. The attitude of mankind to nature was in long-ago as well as in the recent times very dominating. However, present time shows that for the sake of the mankind maintainance we need to transform the human behavior to the nature and environment as the whole. The work also presents the piece of two current Czech philosophers dealing with environmentalism – Erazim Kohák and Josef Šmajš.

Motto:

„Zhruba třicet let vědci pozorují japonskou opici *Macaca fuscata* v jejím přirozeném prostředí. V roce 1952 Imo, osmnáctiměsíční opice ženského pohlaví, která žila na japonském ostrově Koshima, objevila, že brambory se dají umýt v potoce (opice rády jedí brambory, ale nesnáší je, když jsou pokryty hlínou). Naučila to svou matku. Její společnice, které si s ní hrály, se rovněž naučily tomuto kousku a předaly ho svým matkám. V letech 1952 až 1958 se všechny mladé opice naučily mýt zablácené brambory. Naučily to také některé dospělé jedince; ty, kteří následovali své děti. Ostatní opice se dál trápily se špinavými bramborami. A pak se stalo něco překvapujícího. Na podzim 1958 jenom malá skupinka opic z Koshimy myla své brambory. Nevíme přesně, kolik jich bylo, dejme tomu, že 99. Další opice, která se to naučila, byla stá. A toho dne se stal "zázrak"! Do večera každá opice stáda myla brambory před jídlem! Stá opice způsobila zlom, uvedla do pohybu spoustu energie, která zasáhla celé stádo. Ale největším překvapením pro pozorovatele byla skutečnost, že se zvyk umývat brambory okamžitě přenesl na jiné ostrovy i na pevninu. Nová vědomost, po získání určité síly, se šířila přímo z vědomí do vědomí. Fenomén sté opice říká: když pracuje určité množství lidí v nějakém směru, týká se to jen jich samotných, existuje však bod, ve kterém stačí, když se přidá jedna osoba a změní se hierarchie hodnot všech. Tvá zkušenost, tvé vědomosti mohou přispět k záchraně Země.

Ty můžeš být tou stou opicí.“¹

¹ BĚLOHRADSKÝ, V. *Každý může být stou opicí: Co je "objektivita" a co objektivita*. Dostupné na www. [online], [cit 1.11.2010] <http://www.multiweb.cz/hawkmoon/opice.htm>

Úvod

Ochrana životního prostředí, ekologie, ekologická krize, udržitelný rozvoj. To vše jsou pojmy, které jsou v současném globalizovaném světě velmi často diskutované a analyzované. Význam těchto otázek nelze zpochybňovat. Je velmi důležité uvědomit si, že životní prostředí je stále více měněno a zatěžováno lidskou činností.

Environmentalismus jako filozofický směr poskytuje teoretickou, ale i praktickou základnu pro koexistenci člověka a přírody. Environmentální problematika přesahuje do všech oblastí lidského života jako je sociální sféra, ekonomická, politická i právní. Ve druhé polovině 20. století se environmentalismus začal formulovat jako konkrétní směr, přestože kořeny můžeme nalézt i v daleké minulosti. Právě ve dvacátém století si však lidé začali uvědomovat, že příroda, životní prostředí není jen pouhou kulisou, pouhým prostředkem k dosažení pohodlného života člověka. Člověk je jen jednou ze součástí přírody, která není nikomu nadřazená. Pouze rozvojem svého sociokulturního prostředí zasahuje do přírody více než jiné organismy a svým způsobem hledá své místo na Zemi na úkor ostatních živočišných druhů.

Ekologická krize způsobila, že si člověk kromě jiného začíná velmi silně uvědomovat, že ohrožováním přírody ohrožuje svou vlastní existenci jako živočišného druhu.

V této práci se v úvodu věnuji definici některých základních pojmů, které jsou pro environmentalismus důležité a stěžejní. Zaměřím se také na inspirační zdroje environmentalismu a pokusím se o stručný historický exkurz k jeho kořenům. Dále se budu věnovat reflexi environmentalismu v českém prostředí ve 20. století, zejména pak v jeho druhé polovině. Jako ústřední téma celé práce se objevuje ekologická krize, která je v současnosti více než alarmující, a která si vyžaduje filozofickou reflexi umožňující odpovídat na otázky současného světa.

Práce si neklade za cíl nalézt řešení ekologické krize, to se ostatně dosud nepodařilo ani filozofům, kteří se environmentalismem, vztahem člověka a přírody, zabývají. Je však reflexí názorů, postojů a návrhů řešení některých

současných českých environmentalistů. To je pak obsahem druhé části této práce.

Erazim Kohák a Josef Šmajš jsou ústředními postavami soudobé české filozofie. K problematice vztahu člověka a přírody se vyjadřují každý svým specifickým způsobem s důrazem na jinou názorovou oblast. Zatímco E. Kohák akcentuje ve svém díle etiku jako teoretickou základnu pro život člověka, ekologickou etiku pak pokládá za základ, který nám poskytne přehodnotit naše postoje a hodnoty a tím umožní šetrnější přístup k „mimolidskému“ prostředí. J. Šmajš pak klade hlavní důraz na nové pojetí ontologie tak, aby mohla být východiskem z ekologické krize. Evoluční ontologie by měla vymezit vztah mezi přírodou a kulturou a nalézt možnosti, jak tyto dva fenomény mohou bez vzájemného narušování a omezování fungovat. Trochu ženský pohled na danou problematiku pak poskytuje významná česká environmentalistka Hana Librová, jejímž dílem se stručně v této práci také budu zabývat.

Hlavní metodou zpracování diplomové práce je obsahová analýza děl E. Koháka, J. Šmajše i Hany Librové. Do této analýzy jsou zapracovány také názory některých dalších autorů (Václav Bělohradský, Petr Jemelka), kteří se environmentalismem a ekologickou krizí také zabývají.

Diplomová práce navazuje na práci Martiny Bočkové, obhájené v červnu 2010, rozšiřuje ji o názory některých dalších významných českých environmentalistů, již zmíněné Hany Librové a Petra Jemelky. Dále má práce doplňuje reflexe děl J.Šmajše a E. Koháka, které jsou obsažené v práci M. Bočkové, o reflexi problematiky udržitelného rozvoje a definici přístupů ke vztahu člověka a životního prostředí.

1. Vymezení pojmů

V současnosti se často setkáváme s používáním pojmů „environmentální“ a „ekologický“ jako synonym.

Pojem *ekologie* se užívá v několika významech. V původním významu je ekologie biologická věda, která se zabývá vztahem organismů a jejich prostředím a vztahem organismů navzájem. Jako první tak nazval a definoval tento vědní obor Ernst Haeckel v roce 1866. Dále se termín ekologie užívá v širokém smyslu jako ochrana životního prostředí nebo dokonce místo přírodní prostředí (např. ekologicky šetrný výrobek znamená výrobek šetrný k životnímu prostředí). Ekologie může být také označení pro určitou ideologii.² Kohák ve svém díle hovoří o tom, že význam slova ekologie je v českém prostředí spíše technického rázu. Významu slova ekologie tak, je užíváno ve světě v českém jazyce, odpovídají výrazy ekologická etika nebo obecněji ekologická filozofie.³

Environmentalismus⁴ se zabývá vztahy mezi přírodou a společností. Usiluje o změnu společenských, ekonomických a politických mechanismů, které brání snahám o ochranu životního prostředí. Ideově zastřešuje řadu protestních ekologických hnutí a svým objektem je blízký vědnímu oboru environmentalistika. Podle Jemelky lze environmentalismus charakterizovat takto: *“Teorie životního prostředí (tzv. environmental science) má naopak za ústřední předmět svého zájmu ono prostředí jako komplex prvků, součástí, subsystémů. Jde tedy o multidisciplinární vědní obor, o syntézu věd o živé i neživé přírodě i o rozličných vlivech existence člověka, společnosti, kultury a technické civilizace. Tento obor tedy nezkoumá organismy, ale především onen složitý komplex životních podmínek, souhrnně nazývaný životním prostředím. Mimo to - jak již bylo naznačeno - je v environmentalistické perspektivě zastoupeno ono hledisko zkoumání antropogenních vlivů. Proto je tento přístup (a tedy i název) zřejmě pro*

² Dostupné na [www. \[online\]](http://cs.wikipedia.org/wiki/Ekologie), [cit. 15.10.2019], <http://cs.wikipedia.org/wiki/Ekologie>.

³ Srov.: KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-85850-86-9, s. 10.

⁴ Z angl. environment = prostředí

onen průmět tématu do filosofie či etiky vhodnější než tradiční přívlastek “ekologický.” Jinak řečeno - ekofilosofie či ekologická etika by v přesném smyslu slova měly být jen reflexí metodologických, axiologických, gnoseologických atd. aspektů ekologie jako jedné z přírodních věd (konkrétně součástí biologie). Zmíněné obory však mají nesporně větší ambice než být jen metodologickou bází jednoho vědního oboru. Termín ekofosofie (A. Naess) je mimo to poněkud nepříjemně podobný theosofii (Blavatská, Steiner) a vyvolává představu jistých apriorně jednostranných (v podstatě iracionalistických) interpretací. Environmentalistika (či -ismus) je z těchto důvodů označením v soudobém kontextu chápání šíře problematiky zřejmě vhodnějším.⁵

Za zakladatele moderního environmentalismu je považován ekolog a jeden ze zakladatelů etiky životního prostředí Aldo Leopold (1887 – 1948). O environmentalismu jako o politické teorii lze však hovořit až od počátků 60. let 20. století, kdy se mnozí ekologové začali zabývat problematikou životního prostředí (především růstu populace) a snažili se nabídnout řešení. Mezi nejznámější představitele environmentalismu patří manželé Meadowsovi.⁶

Environmentální problematikou můžeme rozumět okruh otázek, které doprovází vztah mezi člověkem a světem, ne pouze mezi člověkem a přírodou, jak je často zaměřováno.

Environmentální perspektiva obrací stále více pozornost od otázek poznání k ontologii a etice a zkoumá nové skutečnosti.

V environmentalistickém pojetí nacházíme varování před existenciální hrozbou, která pramení z krize mezi člověkem a světem.⁷

Udržitelný rozvoj je takovým způsobem rozvoje lidské společnosti, který uvádí v

⁵ JEMELKA, P. *Environmentalismus a filosofie* Dostupné na www. [online], [cit. 11.11.2010], <http://www.ped.muni.cz/wphil/clenove/jemelka/publikace/prednaska.htm>

⁶ Dostupné na www. [online], [cit. 15.10.2019], <http://cs.wikipedia.org/wiki/Ekologismus>.

⁷ Srov.: PAVLIČÍKOVÁ, H., JEMELKA, P. *K filosofickým kontextům živé a neživé přírody*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006. ISBN 80-7040-910-X, s. 17.

soulad hospodářský a společenský pokrok s plnohodnotným zachováním životního prostředí. Mezi hlavní cíle trvale udržitelného rozvoje patří zachování životního prostředí dalším generacím v co nejméně pozměněné podobě.

Evropský parlament definoval udržitelný rozvoj jako „*zlepšování životní úrovně a blahobytu lidí v mezích kapacity ekosystémů při zachování přírodních hodnot a biologické rozmanitosti pro současné a příští generace.*“⁸

⁸ Dostupné na [www. \[online\]](http://www.wikipedia.org/wiki/Trvale_udr%C5%BEiteln%C3%BD_rozvoj), [cit. 8.10.2010],
http://cs.wikipedia.org/wiki/Trvale_udr%C5%BEiteln%C3%BD_rozvoj

2. Východiska environmentalismu v české filozofii v 19. století se zaměřením na darwinismus a vitalismus

Environmentální problematika⁹ patří k tématům, které díky současnému vývoji lidské společnosti patří k jednomu z nejdiskutovanějších. Vznik environmentalismu jako takového můžeme datovat přibližně do 70. let 20.století, jeho kořeny však spatřujeme ještě dříve. Kořeny environmentalismu nacházíme zejména v darwinismu a vitalismu, tedy biologickém a filozofickém směru, které se staly pro environmentalismus východiskem.

Darwinismus je evoluční teorií, kterou vytvořil Charles Darwin a Alfred Wallace. Její vznik můžeme datovat do druhé poloviny 19.století. Podle této teorie evoluce probíhá za pomoci drobných změn na základě výběru a vycházejí z úspěšnosti rozmnožování jedince.

Podstatou darwinismu jsou tyto principy:

- jedinci uvnitř druhu jsou variabilní
- část variability se přenáší na potomky
- v každé generaci je produkováno více potomků, než kolik jich dospěje a rozmnoží se
- přežívání a reprodukce nejsou náhodné, jedinci, kteří přežijí a rozmnožují se, jsou nositeli výhodných znaků.¹⁰

To lze demonstrovat na příkladu tzv. přirozeného výběru – v lokalitě, kde je větší množství např. šelem, se rozmnoží jen ti jedinci, kteří jsou pro šelmy potravou, kteří mají předpoklady pro rychlý běh a jejich mláďata budou pak také dobrými běžci. Kromě přirozeného výběru se v Darwinově teorii setkáme ještě s pojetím tzv. pohlavního výběru, který vychází z myšlenky, že podobu organismu neurčuje pouze jeho schopnost dobře žít, ale též být atraktivní pro své případné sexuální partnery, neboť kdo nenajde partnera k páření, tak se také nerozmnoží a nepředá potomkům své vlastnosti.

⁹ tzv. „problém prostředí“

¹⁰ Dostupné na [www. \[online\]](http://www.priroda.cz/slovník.php?detail=745), [cit. 7.10.2019] <http://www.priroda.cz/slovník.php?detail=745>.

Význam evoluční teorie pro vědeckou interpretaci světa prosazuje také evoluční biolog S. J. Gould: *Evoluční teorie má mnoho přívrženců. Vděčí za to podle mého názoru třem svým hlavním rysům: Předně je, ač ustavičně ve vývoji, dostatečně pevná, aby skýtala uspokojení a vzbouzela důvěru, přitom však natolik důmyslně nezavršená, že je pořád s to lákat příslibem tajemných neobjevených pokladů. Za druhé se nachází zrovna uprostřed pásma, které sahá od vědních oborů zkoumajících časově neohraničené jevy až po ty obory, jejichž zájem se upírá přímo a pouze k jednotlivostem vývoje... A za třetí – týká se životů nás všech.*¹¹

Absence rozsáhlejšího vědeckého poznání v oblasti biochemie, biologie a genetiky a zároveň jednoduchost darwinismu a jeho orientace na jednu základní myšlenku zapříčinila to, že se darwinismus stal první evoluční teorií, která obecně ovládla vědecké myšlení a byl také poslední ucelenou teorií jasným pojetím principů evoluce, které se to podařilo. S rozšiřováním znalostí ve výše uvedených oborech se tato základní myšlenka ukázala jako nedostačující pro vědeckou práci. Darwinismus byl proto dále obohacován o další poznatky a modifikován, se snahou o syntézu s novým vědeckým poznáním vznikl neodarwinismus.¹²

Darwinova evoluční teorie měla ve 2. polovině 19.století vliv na rozvoj filozofie, neboť zdůrazňovala vliv prostředí a schopnost organismů přizpůsobit se daným podmínkám.

V 19.století začalo být prostředí vnímáno jako významný faktor, který ovlivňuje vývoj živočišných druhů včetně člověka. Prostor se stalo díky Darwinově evoluční teorii pevnou součástí teoretické analýzy. Tato evolucionistická perspektiva se začala nejen v zahraničí, ale i u nás prosazovat do dalších oborů jako je sociologie, etika, historie, lingvistika aj. Prostor a jeho problémy byly stále více vnímány zároveň jako lidská záležitost.¹³

Vývoj osvícenství nepředstavoval jen národní obrození jako boj o jazyk, dějiny,

¹¹ GOULD, S. J. *Pandin palec*. Praha: Mladá fronta, 1988, s. 88. In ŠMAJS, J. *Základy systematické filozofie*. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISBN 80-210-4101-3, s. 37.

¹² Srov.: Dostupné na [www. \[online\]](http://www.wgz.cz/darwinismus), [cit 7.10.2019] <http://evoluce.wgz.cz/darwinismus>.

¹³ Srov.: JEMELKA, P. *Environmentalismus v českém filosofickém myšlení 1.poloviny 20.století*. Brno: Masarykova univerzita, 2002. ISBN 80-210-2800-9, s. 5 -8.

literaturu a folklór, ale rozvíjela se i řada přírodních věd použitelných v praxi jako např. lékařství, využití nerostných surovin, zemědělství atd. Příkladem může být představitel české fyziologické školy J. Procházka¹⁴, který se stal nejen v oblasti fyziologické, ale i filozofické východiskem pro J.E.Purkyně. Osvícenství bylo tedy důležitým vývojem pro vědní rozvoj. Neopomenutelnou fází našich filozofických dějin je také herbatismus, který byl v českém prostředí rozšířen díky stoupencům darwinismu a určil náš další teoretický vývoj včetně filozofie. V první části vývoje je hlavní zásluhou herbartismu obhajoba filozofie a upozornění na provázanost s vědní teorií. Další část vývoje českého herbartismu je již přípravou na přijetí pozitivistické filozofie. Jako protichůdný směr k pozitivismu v českém prostředí posilují iracionální snahy ve filozofii, které čerpají ze Schopenhauerovy, ale především Nietzscheho a Bergsonovy filozofie.¹⁵

Herbartismus poté vyústil do dvou směrů. Začala se vyvíjet fyziologická škola (Purkyně a další), která byla impulsem pro rozvoj biologických věd. Druhý ze směrů je právě oním pozitivním přijetím darwinovského evolucionismu. Pozitivismus se vyznačoval zejména snahami o zvědečtění filozofie (F. Krejčí, F. Čáda, F. Drtina). Kromě pozitivismu nalezneme na přelomu století i další filozofie, které se k scientistickým tendencím staví kriticky až odmítavě. Např. Masaryk kritizuje pozitivismus pro dehumanizovaný scientistní úhel pohledu, který je eticky sterilní. Proti se staví také některé filozofie vycházející z náboženství např. novoscholastika či vitalismus.¹⁶

Vitalismus vychází z přesvědčení, že ve všech živých organismech působí faktor, který je označován jako ideální, duchovní, nemateriální (životní síla – *vis vitalis*). Již Aristoteles ve svém díle tuto sílu nazývá entelchií, neboli hybnou silou organismu. Společné pro všechny entelchie je, že vytváří organismus vždy jako celek, nikoliv po částech.¹⁷ Stejně jako darwinismus byl i vitalismus ovlivňován novými vědeckými poznatky a vyvinul se tak v neovitalismus.

¹⁴ Formuloval koncepci zákona polarit jako univerzálního přírodního zákona.

¹⁵ Srov.: PAVLIČÍKOVÁ, H., JEMELKA, P. *K filozofickým kontextům živé a neživé přírody*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006. ISBN 80-7040-910-X, s. 5, 6.

¹⁶ Srov: JEMELKA, P. *Environmentalismus v českém filozofickém myšlení 1.položiny 20.století*. Brno: Masarykova univerzita, 2002. ISBN 80-210-2800-9, s. 14 - 40.

¹⁷ *Filozofia a prirodne vedy*. Bratislava: Pravda, 1985, s. 800.

Podle řady myslitelů oné doby nejsou na vědě tím nejpodstatnějším výsledky výzkumů, které ostatně rychle zastarávají. Nejpodstatnější je fakt, že věda dává člověku možnost poznávat pravdu, což je nejvyšším lidským cílem. K pravdě však nelze dospět pouhou analýzou, podle Mareše lze k pravdě dospět jedině citem a prožitkem a věda má pouze potvrzovat pravdu náboženství. Vitalismus ovlivňoval i diskusi o otázkách účelnosti v přírodě – *teleologii*. Úkolem biologie je odhalovat skryté tendence k vyššímu, které jsou vnitřními vývojovými příčinami organismů. Toto je zároveň zdrojem náboženských, estetických a etických ideálů člověka.¹⁸

¹⁸ Srov.: PAVLIČÍKOVÁ, H., JEMELKA, P. *K filosofickým kontextům živé a neživé přírody*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006. ISBN 80-7040-910-X, s. 7.

3. Environmentalismus v české filozofii 1. poloviny 20. století

Přestože se environmentalismus jako takový v české filozofii 1. poloviny 20. století příliš nevyskytuje, jsou zde již patrné náznaky, které pramení v 19. století, je to zejména linie vedoucí od osvícenství přes herbartismus k pozitivismu.

Silná inspirace přírodou, která je v 1. polovině 20. století patrná, ovlivňuje nejen filozofii, ale i další, zejména umělecké směry jako je hudba (Janáček, Martinů) a literatura (Mahen, Tomeček).¹⁹

V meziválečném období nejsou otázky životního prostředí v Čechách příliš výrazné a ochránářská praxe je relativně úspěšná (podařilo se zvýšit počet chráněných území a přestože neexistoval zákon pro ochranu přírody), environmentalistické náměty nejsou proto v českém kontextu ještě příliš patrné. I v tomto období však lze pozorovat zpochybnění rozmachu moderní doby. Řada katolických autorů kritizuje moderní technickou civilizaci, především její chaotičnost a určitou schizofrenii. Jako východisko z krize je zde akcentován návrat k tradičním hodnotám. Ani zde však není překonán tradiční panský poměr k přírodě.²⁰

Ve své době ojedinělé úvahy nabízející druhý pohled na problematiku a sice pohled soucitu s přírodou, který nabízí paralelu trpící přírody a trpící ženy v muži ovládaném světě předkládá přítelkyně Otokara Březiny, významná myslitelka Anna Pammrová. Ve své době byla tato autorka spíše opomíjena a teprve v poslední době je jejímu dílu postupně opět věnována pozornost.²¹

Dětství, ne příliš šťastné, prožila Pammrová u adoptivních rodičů v Jasenicích a

¹⁹ Srov.: JEMELKA, P. *Environmentalismus v českém filosofickém myšlení 1. poloviny 20. století*. Brno: Masarykova univerzita, 2002. ISBN 80-210-2800-9, s. 50, 51.

²⁰ Srov.: PAVLIČÍKOVÁ, H., JEMELKA, P. *K filosofickým kontextům živé a neživé přírody*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006. ISBN 80-7040-910-X, s. 14 - 16.

²¹ Srov.: JEMELKA, P. *Environmentalismus v českém filosofickém myšlení 1. poloviny 20. století*. Brno: Masarykova univerzita, 2002. ISBN 80-210-2800-9, s. 51, 52.

Náměšti nad Oslavou. Svě široké znalosti získala prostřednictvím řídicího učitele Nahodila z Březníku u Kralic, za dvouletého pobytu ve Vídni, ale zejména sebevzděláváním a korespondencí s O. Březinou a také např. se slovenským evangelickým knězem a náboženským myslitelem a pacifistou Jánem Maliarikem z Velkých Levár. Osobní zklamání z nevydařeného manželství (rozvedla se v r. 1903) a z osudu svých dvou dětí (dcera zemřela v r. 1906, syn uprchl bez rozloučení v r. 1914 do USA) řešila odchodem na lesní samotu poblíž Žďárce u Tišnova, kde žila od r. 1899 až do své smrti. Výjimkou z minimálních styků s příbuznými a přáteli byly kontakty s rodinou Havlových, která měla v nedalekém Havlově od r. 1907 své letní sídlo.²²

Na její myšlenkový profil působila, kromě životních zkušeností, staroindická moudrost, okultismus a teozofie, myšlení J. J. Rousseaua, L. N. Tolstého, Th. Lessinga (kterého překládala do češtiny), konfrontace s filozofií A. Schopenhauera a F. Nietzscheho, ale zejména duchovní přátelství s O. Březinou, s nímž se seznámila v r. 1887 v Jinošově a komunikovala až do básnickovy smrti v r. 1929 prostřednictvím rozsáhlé korespondence (osobně se setkali ještě v r. 1925 v Tasově u J. Demla, v r. 1927 a 1928 ve Žďárci). Tento vztah ovlivnil nejen Březinu, ale přinesl cenné inspirace, informace a impulzy v tvorbě a osobním životě i Pammrové. Její knižní a časopisecký odkaz lze rozdělit do tří tematických oblastí. V první z feministického stanoviska sleduje otázku ženské emancipace, odsuzuje mužskou nadřazenost a zotročení ženy, druhým tématem je do krajnosti dovedená kritika moderní civilizace a kultury (je přesvědčena, že člověk se může zachránit jen v samotě), konzumní společnosti, technického věku i sociální nespravedlnosti. S tím souvisí i třetí základní motiv – ekologická výzva k nápravě našeho protipřírodního myšlení a jednání a k nastolení nového, hlubšího vztahu k přírodě. Naši existenci sice zobrazuje pesimisticky jako absurdní, její negativismus je však doplňován vizí „zářného cíle“, „krásy Všeživota“.²³

Jemelka v dodatku ke své knize *Environmentalismus v českém filosofickém myšlení 1. poloviny 20. století* uvádí: *Pracovně lze celek tzv. environmentální problematiky vymezit především jako okruh otázek, vycházející z povahy a podoby*

²² Dostupné na [www. \[online\]](http://www.databazeknih.cz/zivotopis/anna-pammrova-9983), [cit. 8.10.2010]: <http://www.databazeknih.cz/zivotopis/anna-pammrova-9983>

²³ Tamtéž.

vzájemného vztahu mezi člověkem a světem (ne pouze přírodou!). V environmentální perspektivě nejde již především o epistemologické otázky, ale pozornost se stále více obrací k ontologii na straně jedné a také k etice v nově promyšlených souvislostech. Celek tzv. environmentální problematiky můžeme proto ve filosofii chápat i jako projev či výraz jisté proměny v rámci teoretického vývoje. Jde již o celek kvalitativně odlišný (a odlišitelný) od filosofické reflexe přírodovědy a její metodologie (např. biologie) či od původních úvah o filosofických aspektech techniky V environmentalistickém pojetí se do popředí dostává především existenciální hrozba, plynoucí z krizové podoby vztahu mezi člověkem a světem. Dalším příznačným rysem je i to, že tato hrozba není vždy pojímána jen v „antropickém smyslu“, často se legitimní argumentem zejména v axiologických a etických úvahách) stává otázka ohrožení celku pozemského bytí vůbec.²⁴

²⁴ JEMELKA, P. *Environmentalismus v českém filosofickém myšlení 1.poloviny 20.století*. Brno: Masarykova univerzita, 2002. ISBN 80-210-2800-9, s. 140.

4. Environmentalismus v české filozofii 2. poloviny 20. století

Jak již bylo řečeno, jedním z východisek environmentalismu je Darwinova evoluční teorie. V průběhu času byla tato teorie více či méně popírána, potvrzována, rozvíjena nebo doplňována.

Lze říci, že v současnosti existuje několik hypotéz, z nichž některým se dostává značného zájmu. Jeden z názorů, jehož zastáncem je Loveloc, říká, že život na zeměkouli a vnější prostředí jsou propojeny, evoluce tedy postihuje Zemi jako celek, ne jen jednotlivé druhy organismů odděleně.²⁵

Další evoluční teorie, označována jako strukturalistická, považuje za hybnou sílu evoluce vnitřně uspořádanou dynamiku, nikoliv přírodní výběr. Současné znalosti evoluce však mohou být změněny, objeví-li se v budoucnu další informace a výzkumy.²⁶

V této části diplomové práce se zaměřím na autory, jejichž dílo bylo environmentalismem nějakým způsobem ovlivněno. Nejpodrobněji se pak budu zabývat dílem Petra Šmajse a Erazima Koháka ve druhé části kapitoly. Protože dílo jednotlivých autorů je velice obsáhlé, pokusím se vybrat z jejich tvorby stěžejní témata environmentalismu, ke kterým se vyjadřují nejčastěji, nebo která jejich dílo nějakým způsobem propojují.

²⁵ Srov.: PAVLIČÍKOVÁ, H., JEMELKA, P. *K filosofickým kontextům živé a neživé přírody*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006. ISBN 80-7040-910-X, s. 67.

²⁶ Tamtéž s. 68

4.1 Václav Bělohradský

Václav Bělohradský (* 17. ledna 1944 Praha) je významný současný český filozof a sociolog, žijící od roku 1970 v Itálii a působící od roku 1989 též v Česku. Lze ho považovat za pokračovatele Jana Patočky. Je představitelem tzv. biocentrické filozofie, kterou rozvinul až k odmítnutí antropocentrického přeceňování moci symbolů a kultury a k potřebě odstupe od „my“ jako základu nového svobodnějšího společenství. Vystudoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze češtinu a filozofii. Rigorózní práci (PhDr.) o markýzi de Sade obhájil roku 1969. V roce 1970 po sovětské okupaci odešel do emigrace a působil postupně jako pedagog na Filozofickém institutu v Janově, od roku 1973 byl tamtéž profesorem sociologie. Dlouhá léta spolupracoval s českými exilovými časopisy a nakladatelstvími a českým domácím disentem.

Od roku 1990 je profesorem politické sociologie na univerzitě v Terstu a profesorem na Fakultě sociálních věd UK v Praze. Svá díla vydával nejprve pouze v Itálii, poté v češtině v exilových nakladatelstvích, v Česku od roku 1991. Publikuje též v Británii, USA a Kanadě.

V souladu se svým dřívějším angažováním v Itálii i v emigračním tisku vystoupil na začátku devadesátých let jako razantní obhájce progresivního, ekologicky zaměřeného liberalismu. Články psané původně pro MF Dnes jsou zahrnuty v knize "Kapitalismus a občanské ctnosti" (1992). V pozdějších letech však toto pojetí revidoval z levicových pozic.²⁷

²⁷ Dostupné na [www. \[online\]](http://www.wikipedia.org/wiki/V%C3%A1clav_B%C4%Blohradsk%C3%BD), [8.10.2010],
http://cs.wikipedia.org/wiki/V%C3%A1clav_B%C4%Blohradsk%C3%BD

4.2 Hana Librová

Prof. RNDr. Hana Librová, Csc. je česká bioložka a environmentalistka. Studovala biologii a sociologii. Krátce působila v Laboratoři pro výzkum řas Mikrobiologického ústavu ČSAV v Třeboni. Od roku 1968 pracovala na Katedře sociologie Filozofické fakulty UJEP (později Masarykovy univerzity). V roce 1998 založila studijní obor Humanitní environmentalistika a následně Katedru environmentálních studií Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity.²⁸

Také Librová se ve svém díle vyjadřuje k otázkám ekologické krize a k problémům, které si člověk způsobil sám svým fungováním na Zemi. Ústředním tématem jejího díla je pak zkoumání současných lidských hodnot a snaha ukázat cestu k udržitelnému rozvoji.

4.2.1 Ekologická krize – kde hledat řešení

Člověk, jako každý živočich, má své danosti, které jsou podobné s dalšími živými organismy, ale má i svá specifika, která jsou typická právě jen pro jeho druh. Podle Librové je jedním ze specifík člověka, kromě fenoménů jako používání nástrojů nebo výborné schopnosti dorozumět se, i vědomí smrti. Na rozdíl od jiných živočichů si je člověk vědom „časové omezenosti“ a jeho jednání a chování je silně motivováno snahami o vyhnutí se nebo alespoň oddálení konce. Díky kombinaci společných a specifických daností se z člověka stala bytost, která se nepřizpůsobuje prostředí, jak je tomu v přírodě běžné, ale která naopak prostředí přizpůsobuje svým potřebám – tzv. *ofenzivní adaptace*.²⁹

Přesto, že si člověk začal přizpůsobovat prostředí své potřebě, jeho základní vzorce chování vycházejí z fylogenetických základů, kdy se člověk jako *intuitivní bytost* chová tak, jak byl fylogenezí vybaven – jako sběrač a lovec. Podle výzkumů jsou lidské motivace omezené z hlediska prostoru a z hlediska času.

²⁸ Dostupné na [www. \[online\]](http://cs.wikipedia.org/wiki/Hana_Librov%C3%A1), [8.10.2010], http://cs.wikipedia.org/wiki/Hana_Librov%C3%A1

²⁹ LIBROVÁ, H. *Pestří a zelení*. Brno: Veronica a Hnutí Duha, 1994. ISBN 80-85368-18-8, s. 18.

Člověk jako bytost potřebující sociální prostředí se dokáže orientovat na zájmy sociální skupiny. „Ve svém každodenním chování se většina lidí po způsobu primátů orientuje na zájmy malé sociální skupiny, své rodiny a svých nejbližších přátel, a k omezenému fyzickému prostoru. Nebere v úvahu ekologické dopady svého jednání na sociálně a geograficky vzdálenější okruh lidí. Není třeba zdůrazňovat, že biologická determinace vede člověka k výlučnému zájmu o prosperitu vlastního druhu.....Podobně omezené jsou i lidské motivace z hlediska času. Psychologické testy zjistily, že každodenní rozhodování lidí se řídí horizontem několika dní....nanejvýš několika měsíců.....Dokonce i tehdy, když jde o životně závažná rozhodnutí, uvažují lidé v dimenzi několika nejbližších let.“³⁰

Librová uvádí i další specifika lidského chování, která mají vliv na ekologickou krizi. Na to, zda jsou tato specifika lidského chování měnitelná a ovlivnitelná, existují dva pohledy. Jeden z nich předpokládá, že člověk se měnit nemůže, veškeré změny chování mohou nastat teprve až po osobní smyslové zkušenosti. Druhý pohled však připouští, že např. silný tlak kultury je schopen antropologické danosti měnit. Mezi tato specifika náleží podle Librové zejména:³¹

- subjektivní percepce minulosti – lidské očekávání odvozené od dřívějších zkušeností určuje naše chování v budoucnosti
- selektivní uchovávání zkušeností (straší vytěsňované novějšími, neutrální zapomínané, lépe uchovávané kladné emotivní zkušenosti)
- v paměti přetrvávají především smyslové zážitky (člověk informace o nebezpečí, které se netýkalo bezprostředně jeho, je ochoten přijímat omezeně)
- sklon vidět vlastní chování pod determinací vnějších okolností (vše negativní byt i zapříčiněné vlastním jednáním přikládá jednání ostatních)
- rozhodování na základě jednoduchého lineárního myšlení (přehlížení vedlejších účinků)
- kognitivní dizonance (nesoulad mezi chováním a získanými informacemi)
- teorie transgrese (viz níže)

³⁰ LIBROVÁ, H. *Pestří a zelení*. Brno: Veronica a Hnutí Duha, 1994. ISBN 80-85368-18-8, s. 19.

³¹ Srov.: Tamtéž, s. 19 - 21.

4.2.2 Transgrese - zdroj nebo řešení ekologické krize?

O teorii transgrese bych ráda ve své práci pohovořila o trochu více nežli o ostatních specifikách, která Librová uvádí. „Člověk jako jediný druh není spokojen s tím, co je.....“³² Podstatou transgresivních činností je to, že jejich hodnotou není cíl, potřebou a hodnotou pro člověka jsou tyto činnosti samy o sobě. Pokud člověk cíle dosáhne, je to impulsem k další aktivitě, naplní-li se nějaká potřeba, toto naplnění vyvolává vzápětí potřebu novou. Transgrese k věcem tak vyvolává touhu po hromadění stále většího majetku, transgrese k lidem a ke společnosti nás může vést nejen k touze po moci a ovládnutí jiných, ale k potřebě pomáhat. Další transgrese se mohou týkat vědění, umění, náboženství i dalších oblastí lidského života. „Na transgresi lze pohlížet jako na zdroj ekologické krize (zejména transgrese orientovaná na věci). Může však být i zdrojem naděje na její řešení (ostatní druhy transgrese). Je ovšem otázka, zda a za jakých podmínek lze měnit objekty transgrese, jaká je sociální a historická podmíněnost těchto přechodů. Téma transgrese je vlastně jinak formulovanou problematikou hodnotových orientací a způsobu života.“³³

4.2.3 K otázkám ekologicky příznivého života

Librová ve svých dílech používá termín „ekologicky příznivý způsob života“ místo často užívaného trvale udržitelného rozvoje. Ten podle ní obsahuje příliš velká očekávání. Udržitelnost by předpokládala úplně jiný způsob života, než na jaký jsme zvyklí a takováto změna by nebyla přijata.³⁴

Librová se zaměřuje na stránky lidského života, které se podílí na ekologických problémech, ale přitom nejsou zdaleka tolik diskutované jako například průmyslové znečištění přírody.

Jedním ze základních prvků ovlivňujících životní prostředí je podle Librové

³² LIBROVÁ, H. *Pestří a zelení*. Brno: Veronica a Hnutí Duha, 1994. ISBN 80-85368-18-8, s. 21.

³³ Tamtéž.

³⁴ LIBROVÁ, H. *Vlažní a váhaví*. Brno: Doplněk, 2003. ISBN 80-7239-149-6, s. 20

samotná práce člověka. Odvolává se na německého fyzika Schützeho, podle kterého je lidská práce vlastně příčinou ekologické krize. Různé typy práce působí na životní prostředí více či méně negativně, ale každý jedinec působí na přírodu i nepřímo a to svými nároky na materiální. Librová se zabývá aktivitami, které buď přímo pomáhají a jsou k přírodě ochranné. Jedince vykonávající tyto aktivity pak Librová nazývá „zelení“. A dále se soustředí na aktivity, které sice přímo nevedou k ochraně životního prostředí, ale jedinci věnující se těmto aktivitám jsou menšími konzumenty, preferují jiné hodnoty než materiální a tím méně zatěžují životní prostředí. Tito lidé jsou pak Librovou nazýváni „pestří“.³⁵

Stejně jako další autoři, i Librová klade důraz na pojem hodnoty. Podle dostupných sociologických výzkumů se postupně posouvá materiálně založená orientace jedinců k orientaci nemateriálního charakteru. Problémem těchto výzkumů je podle Librové fakt, že nejsou zaměřené na zjišťování skutečného chování jedinců, ale pouze na slovně vyjádřené postoje respondentů výzkumu. Přesto spatřuje Librová význam těchto výzkumů minimálně v tom, že se zachycují změny společenských postojů. „...lidé si přejí žít jinými než materiálními hodnotami.“³⁶ Prakticky lze toto chování spatřovat v ekologičtějším chování obyvatel. Metoda tzv. drobných kroků (třídění odpadu, používání ekologických čisticích a pracích prostředků atd.) je však v tomto případě dvojsečná. Jedinci praktikujícího metodu drobných kroků hrozí nebezpečí, že považuje své ekologicky šetrné chování za dostatečné a podstatnější rysy svého ekologického chování jako je např. jízda automobilem již neřeší.

Právě automobilismus pokládá Librová za jeden z největších ekologických problémů dneška. Dokazuje to citacemi řady autorů, kteří jednak vidí v automobilech jak problém ekologický, tak problém sociální.

„Civilizovaný člověk musí jezdit rychle. Nemobilní jsou starci, nemocní, děti, chudí a duševně méněcenní. Ti jsou vyloučeni z účasti na automobilové kultuře.“

P. M. Bode

„Řidič sám určuje rychlost pohybu, sám si stanoví směr a cíl. Může jet z Hamburku až do Valencie, aniž by musel opustit dálnici. Rychlost a autorádio

³⁵ Srov.: LIBROVÁ, H. *Pestří a zelení*. Brno: Veronica a Hnutí Duha, 1994. ISBN 80-85368-18-8, s. 47 - 50.

³⁶ Tamtéž, s. 53.

zprostředkují zvláštní vizi: zvuky doléhají z venku ztlumeny, svět je neskutečný, jako když sedím v kině a dívám se na němý film. Motor poslouchá s naprostou disciplínou – reaguje na malý pokyn ruky..., noha se pohne jen nepatrně a auto se poslušně řítí kupředu. Tak se rodí v automobilu lichotivý pocit vlastní moci a zážitek veliké svobody.“ S. Hamburger

K otázce přiměřeného rozvoje automobilismu ještě Librová cituje E. F. Schumachera: „*Je to zvláštní, technologie, jakkoli je produktem člověka, má sklon vyvíjet se podle vlastních zákonů a principů, které jsou odlišné od zákonů lidských a přírodních...Příroda vždycky ví, kdy a kde se zastavit. Ještě větší než mystérium přírodního růstu je mystérium schopnosti přírody růst zastavit. Existuje míra všech přírodních výtvorů – míra jejich velikosti, rychlosti a síly.*“ Librová dodává, že lidská kultura by měla, v případě technologií, suplovat schopnost přírody.³⁷

Velký význam v otázkách ekologicky příznivého života přikládá Librová také turismu, který je největším ekonomickým odvětvím na planetě. Rozděluje turismus na tvrdý a měkký, přičemž k tzv. tvrdému turismu můžeme zařadit v současnosti nejrozšířenější masové rekreace ve světových letoviscích, které jsou nejen v rozvinutých, ale i v rozvojových částech světa. Tvrdý turismus představuje ekologický problém zejména v zátěži daného místa příliš velkým počtem jedinců a tím vyššími nároky na energie, infrastrukturu, ubytování atd. Naproti tomu tzv. měkký turismus je podle Libové typickým projevem snahy a posunu hodnotové orientace člověka a o nový sociálně i ekologicky šetrnější přístup k dané oblasti, kdy je důraz kladen na respektování životního prostředí i tradic.³⁸

“Naznačme, co by proklamované změny konkrétně znamenaly pro náš každodenní život: ... Typickým kandidátem na korekci v našem životním způsobu je automobil. Předmětem zásadní změny by měly být i stravovací zvyklosti (nejen z hlediska zdravé výživy). Kritickému pohledu je třeba vystavit rychlé a daleké cestování, dosavadní formy turistiky, módu v odívání i módu v jiných oblastech našeho konzumu; neboť móda je přímo ztělesněním krátkodechého a ekologicky

³⁷ Srov.: LIBROVÁ, H. *Pestří a zelení*. Brno: Veronica a Hnutí Duha, 1994. ISBN 80-85368-18-8, s. 56 - 64.

³⁸ Srov.: Tamtéž, s. 65 - 75.

nepříznivého principu 'použij - zahod' - vezmi si nové'. Museli bychom však také oželeť některé naše drobné radosti, třeba sjezdové lyžování.

Konkrétněji vyznačené změny životního způsobu už nepřijímáme s takovou ochotou. Jsou, jak sami cítíme při četbě předchozího odstavce, člověku přinejmenším nepohodlné. Vnímá je jako nehorázná omezení a vůbec jej nenapadne uvažovat o tom, že zároveň životu poskytují nový prostor a nové možnosti, arciť docela jinak orientované.”³⁹

4.2.4 Problémy ekofeminismu

Feminismus se rozštěpil na řadu proudů, které se od sebe liší mírou odklonu od klasického feminismu. Základy ekofeminismu bychom mohli nalézt ve feminismu kulturním, který připouští zvláštnosti ženské povahy. „*Je to právě mužský svět racionality, svět navenek zaměřené práce, soutěže, agresivity a rychlosti, který hrozí zničit tuto planetu. Pasivnější ženská kultura, vycházející z blízkosti k přírodě, schopná soucitu a pokory, dává naději na odstranění lidského nepřátelství vůči zemi.*“⁴⁰ Tento postoj však radikální feministky nemohou přijmout, neboť připouští právě tu rozdílnost mužské a ženské povahy, které se tolik brání a naopak nelze bojovat a nepotlačit přitom ženské vlastnosti ekologicky žádoucí. V každém z lidí je ženský i mužský pól osobnosti. Podle Librové by větší význam než „mužský“ boj žena mělo „poženštění“ mužů. Tento trend se již začíná v USA, Německu i jinde v Evropě pozvolna prosazovat. Pojmem, který je v tomto směru zásadní, je „soucitná autorita“ a kořeny tohoto mužského postoje bychom mohli nalézt v kultuře rytířské i jiných a někdy bývá toto pojetí muže dokládáno i antropologicky u určitých primitivních kultur a jejich pojetí mužského ideálu.⁴¹

³⁹ LIBROVÁ, H. *Pestří a zelení*. Brno: Veronica a Hnutí Duha, 1994. ISBN 80-85368-18-8, s. 14.

⁴⁰ Tamtéž, s. 84.

⁴¹ Srov.: Tamtéž, s. 84 - 85.

4.2.5 Ekologická etika

Protože je člověk bytost společenská, ve všech oblastech jeho života se projevují sociálně sdílené normy chování. „*Podobně jako ve společnosti vznikl etický kodex vztahů mezi lidmi, měla by se rozvinout etická norma určující vztah a chování člověka vůči přírodě.*“⁴² Ekologická etika by tak měla být teorií ekologické morálky jako sociálně sdílené normy chování. Podle Librové můžeme ekologickou etiku rozdělit na antropocentrickou a neantropocentrickou.

Antropocentrická ekologická etika

Jak již ze samotného názvu antropocentrické ekologické etiky vyplývá, ústřední postavou je zde člověk. Všechno konání, které se zabývá ochranou životního prostředí, je vlastně směřované k záchraně prostředí pro přežití člověka. Veškerá příroda, ostatní živočišné druhy jsou zde jen jako kulisa, která slouží k pohodlnému životu člověka a právě proto musí být chráněna. Hodnoty vznikají teprve na základě potřeb člověka a příroda je jen prostředkem k vytváření jiných hodnot.

Právě proto, že je v antropocentrickém výkladu v popředí zájmu člověk, nemůže antropocentrická etika jakkoli omezovat jeho zájmy a potřeby. Východisko z ekologické krize proto spatřuje v dokonalejších technologiích, které budou k přírodě šetrnější, ale zároveň zachovají člověku jeho současný životní standard a ochrání ho před dopady ekologické krize. Kritici tohoto přístupu poukazují na nedostatečnou znalost příčin ekologické krize, které předpokládají, že lze její řešení nalézt pouze v technických prostředcích, bez sociálních změn.

Neantropocentrická ekologická etika

„*Přisuzuje živým organismům v přírodě, v radikálnější podobě i neživým entitám samostatnou vnitřní hodnotu* (někteří autoři přiznávají samostatnou vnitřní

⁴² LIBROVÁ, H. *Pestří a zelení*. Brno: Veronica a Hnutí Duha, 1994. ISBN 80-85368-18-8, s. 159.

hodnotu i např. stavbám, výtvarným, hudebním dílům, atd.), *která existuje nezávisle na lidských potřebách, zkušenostech a hodnoceních. V popředí jejího zájmu není člověk v prostředí, ale souvztažnost všech prvků biotického celku.*“⁴³ Tato etika vidí řešení ekologické krize ve změně hodnotového systému, ze kterého vyplyne změna způsobu života lidí, způsobu života, který ničí životní prostředí.

⁴³ LIBROVÁ, H. *Pestří a zelení*. Brno: Veronica a Hnutí Duha, 1994. ISBN 80-85368-18-8, s. 164.

4.3 Josef Šmajš

Prof. PhDr. Ing. Josef Šmajš, CSc. v roce 1969 vystudoval strojní inženýrství na vojenské akademii v Brně a v roce 1972 filozofii na Filozofické fakultě MU v Brně. V roce 1986 získal hodnost docenta filozofie a v roce 1997 profesora filozofie. Od roku 1979 působí na katedře filozofie Filozofické fakulty MU a od roku 2003 také na Ekonomicko-správní fakultě MU v Brně, přednáší základy filozofie, ontologii, gnoseologii, filozofii techniky a problém vztahu přírody a kultury. Je autorem řady publikací zabývajících se ekologií, které vychází u nás i v zahraničí. Středem odborného zájmu filozofa Josefa Šmajše je vztah přírody a lidské kultury. Není jen interpretem filozofických názorů jiných autorů, ale tvůrcem uceleného systému tzv. ekologické filozofie chápané jako součást evoluční ontologie.

4.3.1 K otázkám evoluční ontologie

Pojem ontologie se začal užívat v 17. století. V 18. století vymezil ontologii jako samostatnou disciplínu C. Wolff. Starší Aristotelovo a Tomáše Akvinského vymezení představují ontologii jako nauku o jsoucnu jako jsoucnu. Jejímí základními tématy jsou rysy jsoucna a metafyzické vztahy části a celku, prostředku a cíle (teleologie). Rozličnost a současně jednotu bytí zajišťovala nauka o tzv. transcendentáliích (jedno, pravda, dobro).

Součástí ontologie byly rovněž základní zákony myšlení. V tradici scholastiky postupoval ještě G. W. Leibniz, který převzal termín ontologie pro nauku o bytí a nebytí, o věci a způsobu věci a o substanci a akcidentech. Takto pojatou ontologii vymezil vůči logice a vůči metafyzice. Rozlišením deskriptivní ontologie a deduktivní metafyziky připravil Leibniz půdu Kantově kritice ontologie. Právě rozboru obsahů vědomí se chopil F. Brentano a na základě jeho úvah se rozvinula nauka o předmětu, postupující cestou fenomenologie (E. Husserl, M. Scheler, M. Heidegger). V této intenci pokračovala tzv. formální ontologie, vyšetřující různé aspekty vztahu částí a celku.

Mají-li být řešeny problémy reference, teorie jednání, problém vztahu duše a těla či kontroverze idealismu a realismu, nelze vystačit s čistě formálními postupy, ale je třeba obnovit nepředpojaté, co nejdříve založené studium jsoučna. Pro P. Ricoeura to např. znamená učit se nejdříve u Platona a hledat nové řešení, než k jakému dospěl Aristoteles a jež kritizovali Kant a Heidegger. Významná role při tom náleží též filozofii analytické, zejména L. Wittgensteinovi.

Dle F. Rickena nás analytická filozofie konfrontuje s otázkou metody ontologie, přičemž jedinou možnou cestou je sémantika. Kdo to chce popřít, musí rozptýlit podezření, že ontologie byla vždy provozována "pod vedením" jazyka, byť si to neuvědomovala. Vedle toho stojí přesvědčení B. Russella, že úplný metafyzický agnosticismus není slučitelný s udržením jazykových výroků, a že i studium syntaxe může dospívat k poznání struktury světa.⁴⁴

Na konci dvacátého století vzniká díky uvědomování si ekologické krize snaha o vytvoření základů pro nový vztah člověka k přírodě a životnímu prostředí. Tato evoluční ontologie rozvíjí minulé ontologická témata, ale zároveň se pokouší nalézt nový postoj filozofie ke skutečnosti. Podle Šmajse se člověk stává tím, kdo porušuje pravidla přirozené evoluce a stává se „...*opoziční onticky tvořivou silou, pozemským malým bohem a klade otázky zcela nové: jakou ontickou skutečností je bytí lidské kultury, proč jedinečné přírodní bytí před expanzí kultury ustupuje, proč z viny člověka nevratným způsobem zaniká vzácná biotická informace, nejsofistikovanější produkt a patrně i smysl přirozené pozemské evoluce?*“⁴⁵

Evoluční ontologie se tedy snaží o reflexi bytí v kontextu s nejnovějšími vědeckými poznatky. Šmajš uvádí 5 stručných charakteristik, které podle něj tvoří podstatu evoluční ontologie:⁴⁶

Evoluční ontologie se snaží budovat kosmologii v souladu s procesuálním

⁴⁴ *Ontologie, nauka o jsoučnu a bytí*. Dostupné na [www. \[online\]](http://www.filosofie.kvalitne.cz/ontologie.htm), [cit. 10.1. 2010], <http://filosofie.kvalitne.cz/ontologie.htm>

⁴⁵ ŠMAJS, J., KROB, J. *Evoluční ontologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISBN 80-210-3038-0, s. 7.

⁴⁶ Tamtéž, s. 125 – 126..

*ontologickým paradigmatem.*⁴⁷

1. *Evoluční ontologie se pokouší definovat člověka věcně, systémově, bez zbytečného hodnotového zabarvení.*⁴⁸
2. *Evoluční ontologie buduje nový ontologický statut přírody.*⁴⁹
3. *Evoluční ontologie se pokouší vytvořit ontologický statut kultury.*⁵⁰
4. *Zjištění principiální závislosti kultury na přírodě přivádí evoluční ontologii přijetí přiměřené filozofické odpovědnosti za osud člověka.*⁵¹

Základními kategoriemi evoluční ontologie pak jsou podle Šmajse aktivita, evoluce, řád, uspořádanost, informace a paměť.

Jak již bylo několikrát zmíněno, člověk jako tvor společenský se vyvíjí nejen fyziologicky, ale také sociálně a kulturně. Právě sociokulturní hledisko bylo v klasické ontologii úplně opomíjené. V popředí zájmu Šmajsova díla stojí tedy kromě přírody a člověka také kultura jako protipól a ohrožení přirozeného vývoje. Důležitou otázkou evoluční ontologie je, jaké bytí vzniká přirozeným a jaké kulturním vývojem. Šmajš zkoumá vztah přírodního a kulturního bytí a

⁴⁷ Pozemská skutečnost byla vytvořena dvěma způsoby, evolucí přirozenou a kulturní. Protože předchozí ontologie považují svět za stálý a pasivní, nemůže na ně evoluční ontologie se svými preferencemi aktivity a procesuality navazovat.

⁴⁸ Přestože počítá s jistou kulturností člověka, snaží se být neantropocentrická. Člověk i se svou kulturou podobně jako každý druh na Zemi vznikl v určité fázi evoluce a po jisté době opět zanikne.

⁴⁹ V novověku byla příroda považována za pouhou objektivní skutečnost, neuspořádanou a hodnotově neutrální. Evoluční ontologie ji představuje jako systém s přirozenou vnitřní informací, který vytvořil předpoklady pro vznik kultury.

⁵⁰ Sjednocuje duchovní a materiální kulturu a odhaluje její nekompatibilitu s přírodou.

Pochopení ekologické stránky kultury komplikuje fakt, že ve filozofii i v běžném povědomí není pojem kultury chápán adekvátně, tj. jako kategorie ontologická a ekologická. Tento vágní pojem společenských věd a každodenního života jen výjimečně označuje to, co je na rozdíl od přírody výsledkem či souhrnem lidských činností. Velmi často je naopak chápán úzce a jednostranně: jen jako kultura duchovní, tj. jako vědění, umění, hodnoty, výchova a chování, a někdy dokonce - jen jako umělecká zábava. Toto zúžené pojetí kultury jako kultivace duchovního života člověka a společnosti je sice v řadě případů oprávněné a také je v souladu s původním antickým významem sloves "colo, colere", která původně znamenala obrábět, vzdělávat, zlepšovat, avšak pro pochopení ontologické podstaty kultury nevyhovuje.

Duchovní kulturu nelze ani přibližně ztotožňovat s kulturou vůbec, ale také ji nelze pojímat samostatně, tj. nezávisle na celku kultury. Duchovní kultura je sice relativním protikladem kultury materiální, avšak se systémem kultury je funkčně propojena do té míry, že tvoří nejen jeho evoluční korelát, ale i všudypřítomnou informační kostru kultury.

⁵¹ Usiluje o iniciování změny kulturní strategie, která by podpořila novou axiologii, etiku a politiku.

ekologické krize. Dochází k závěru, že „...tato krize je sice vyvolána člověkem jako jediným onticky aktivním druhem, ale že není rozporem člověka a přírody. Člověk svou vrozenou útočnou strategií vnutil sice přírodě kulturu, původně onticky jednotný svět rozdělil na přirozené a umělé bytí, ale podstatou krize je ontická nekompatibilita kulturního a přírodního bytí, pustošení Země jinak uspořádanou a rychle expandující kulturou. Umělý kulturní systém má totiž své vlastní fyzické tělo, svou vlastní aktivitu a konstitutivní informaci (technologie a duchovní kulturu), a proto i svou vlastní svébytnost a proti přírodní intencionalitu.“⁵²

4.3.2 Ontologie přírody a přirozená evoluce

Před vznikem ekologické krize byly pojmy příroda a kultura chápány jako protiklady a vzhledem k neproblematickosti tohoto vztahu nevyvstávala potřeba systematického filozofického analyzování obou pojmů a vztahů mezi nimi. V současnosti je však již patrná potřeba hledání spojovacích prvků přírody a kultury, neboť tím lze podhalit také evoluční zákonitosti.

Definice pojmu příroda v běžném lidském povědomí se případ od případu mírně liší, avšak jejich podstatou zůstává fakt, že zahrnují vše „...co není lidským výtvorem a co se nachází mimo člověka a jeho sídla – především volnou či kulturní krajinu (včetně flóry a fauny), tedy jakýsi opak kultury.“⁵³ Filozofické slovníky pojímají přírodu z několika různých hledisek, přesto se však v řádném z nich neobjevuje fakt, že součástí samotné přírody je i člověk.

Podle výzkumů vznikl první život na Zemi záhy po ztuhnutí zemské kůry a vesmír i Země jsou výsledky přirozené evoluce. Současné živé systémy jsou přímými potomky prvních forem života a evoluce a životní podmínky ovlivnily fenotypy (tělesnou stavbu) a genotypy (informace) současných živých organismů. Člověk svým působením na životní prostředí zničil část fenotypů a genotypů biosféry. Tato „paměť živé přírody“ fungovala ještě dříve, než nám se podařilo vytvořit naši

⁵² ŠMAJS, J. *Filosofie – obrat k Zemi*. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1629-3, s. 27.

⁵³ CETL, J., HUBÍK, S., ŠMAJS, J. *Příroda a kultura*. Praha: Svoboda, 1990. ISBN 80-205-0087-1, s. 8

současnou paměť sociokulturní. Pomíjivost sociokulturní paměti člověka je patrná především z toho, že pokud by zanikl člověk jako živočišný druh, veškeré sociokulturní informace by zcela zmizely. „Vyplyvá z toho, že jedinou informací, která se po dobu existence Země (tj. ještě asi necelých 5 miliard let) může vytvářet, je pouze informace přirozená, biotická. Příroda po případném zániku člověka jako druhu by totiž nebyla s to využít žádný lidmi učiněný objev, žádnou jakkoli dnes významnou a převratnou vědeckou informaci či techniku.“⁵⁴

Ekologické krize posledních desetiletí přináší potřebu zahrnout přírodu do předmětu ontologie spolu s kulturou. Jak již bylo řečeno, všeobecné pojetí o výkladu pojmu příroda je pro současnou filozofii zabývající se ontologickou rehabilitací přírody zcela nedostatečné. Neurčitost a obsahová nesprávnost pojetí pojmu přírody přehlíží zejména fakt, že „...příroda je nejstarší a nejmocnější subjektivita.“⁵⁵

V pojetí přírody už nelze obcházet teoreticky doložený fakt, že příroda, která sebe sama vytvořila svou vlastní evoluci, je jediným možným domovem člověka, přirozeným hostitelským prostředím kultury. Tvořivá schopnost kosmické aktivity, která formovala dnešní podobu vesmíru, pokračovala na naší planetě, vzniklé až po zániku hvězd první generace, jedinečným rozvojem života. Přirozeným způsobem tak vznikla dnešní neživá i živá uspořádanost, tj. veškerá přirozená informace včetně genetické informace živých systémů. Evolučně vytvořená uspořádanost (v přírodě vestavěna i zapsaná informace), která zahrnuje i druhovou rozmanitost biosféry a kterou chrání a rozvíjí přirozená evoluce sama, byla tedy podmínkou vzniku člověka i kultury. Dodnes proto zůstává člověku i lidské kultuře absolutně nadřazena. Ve světě, v němž přirozená onticky tvořivá evoluce probíhá na pozadí tendence k všeobecnému rozpadu (k růstu entropie), je totiž přirozená informace indikátorem vývoje života: samovolně se rozvíjí i upadá, část její struktury může být zničena přírodní katastrofou či kulturou, ale ve svém celku musí být nesmrtelná jako život sám. Člověk, prvek života, je naopak smrtelný nejen jako individuum a jako druh – bez člověka je smrtelné i lidské dílo,

⁵⁴ CETL, J., HUBÍK, S., ŠMAJS, J. *Příroda a kultura*. Praha: Svoboda, 1990. ISBN 80-205-0087-1s. 31.

⁵⁵ ŠMAJS, J. *Filosofie – obrat k Zemi*. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1629-3, s. 84.

*jakkoli rozvinuta kultura. Žádný vědecký objev, žádné umělecké či technické výtvary příroda bez člověka využívat a rozvíjet nemůže. Zánikem člověka podlehne lidská kultura entropii.*⁵⁶

4.3.3 Ontologie kultury a kulturní evoluce

Tak, jako byla příroda nositelem přirozené, biotické evoluce, je člověk nositelem evoluce kulturní. Evoluční ontologie zdůrazňuje, že kultura nevychází z přirozené evoluce přírody ani na ní nijak nenavazuje, nemůže tedy stavět na genetické informaci člověka, ale jedinečně na své vlastní informaci sociokulturní. Sociokulturní informace je uměle vytvořená, proto jsou její struktura, orientace a režim protipřírodní. Ve studiích P. S. Martina a R. G. Kleina se můžeme dočíst o protipřírodní orientaci kultury. Vždy, když se někde objevili lidé, a to již v dobách prvních lovecko – sběračských kultur, bez ohledu na podnebí zmizela v brzké době větší část megafauny jako velcí savci, ptáci a plazi. Kultura roste mnohokrát rychleji než biosféra a biologická diverzita mizí proto nejrychleji od katastrofy na konci druhohor, která zahájila po vyhynutí dinosaurů éru savců.

Kultura je uměle konstituovaným jsoucnem uvnitř jsoucna přirozeného, uvnitř pozemské přírody: nemůže nebýt ontickým protikladem přírody a přirozeného. Vzniká jako lidmi vytvářený nebiologický systém s vlastní vnitřní informací, již je kultura duchovní. Duchovní a materiální kultura patří proto k sobě, jsou to dvě stránky téhož otevřeného systému, jimž je nadindividuální systém regionální či globální kultury. Přednost pojetí kultury jako vůči přírodě opozičního systému s vlastní vnitřní informací a evolucí spočívá v tom, že umožňuje rozpoznat nejen příčiny a podstatu nynější ekologické krize, ale také cesty k jejímu zmírnění a vyřešení. Lidská kultura je však na přírodě nejen závislá a vůči přírodě opoziční, ale je také relativně mladá a časově ohraničená. Člověk není na Zemi od jejího počátku a nebude tu do jejího konce. V důsledku biologické predispozice k ofenzivní adaptivní strategii byl však jediným živočišným druhem, kterému se

⁵⁶ ŠMAJS, J. *Místo a role kultury v přírodě*. In *Věda a příroda*, sborník ze semináře. Brno: Mendlova Zemědělská a Lesnická univerzita, 2006, s. 24.

*podarilo zapálit ještě jednu, s životem sice svázanou, ale proti němu orientovanou evoluci sociokulturní.*⁵⁷

Problémem zejména vyspělých zemí je jejich sociokulturní zatěžování přírody. Je tomu tak proto, že s technickým rozvojem získal jedinec větší množství volného času, tím dochází k rozvoji mimopracovních aktivit a s tím samozřejmě i k většímu používání techniky komunikační, informační, výpočetní, ale také techniky pro cestování, vzdělávání, cestování, rekreaci atd.

Kultura se rozšiřuje na úkor přírody, přesto tento fakt není dosud filozofy dostatečně diskutován. Toto opomíjení pramení patrně z faktu, že jak již bylo na několika místech této práce řečeno, příroda není dosud filozofií pojímána jako něco, co je nedílnou součástí člověka a co musí být zahrnováno do jakýchkoli úvah o něm. Ani kultura však není chápána některými příznivci expanze kulturního systému příliš určitě a předmětně. Všechna chápání kultury jako např. lepší stránky civilizace, kultivace člověka či získaného rysu lidského chování jsou při střetu se současnou ekologickou krizí zavádějící. Vztah kultury a přírody lze vyjádřit nepřímou úměrností – čím více roste bytí kulturní, tím ubývá bytí přirozené. *„Lidská kultura není ve Šmajsově originálním vidění přirozeným pokračováním biologické evoluce. Je jiné povahy, ba jiného řádu. Jakmile zmohutněla, původní přirozenou uspořádanost začala nevratně vytěsňovat. Lidská tvořivá aktivita čerpá sice základní informační prvky z biosféry, pracuje s nimi však na primitivní úrovni, na základě pojmové reflexe, která je vzhledem k přírodě ontologicky neadekvátní. Charakteristický výplod kultury – abiotická varianta technické civilizace – je obrovskou redukcí, deformací a destrukcí, vedenou lidským prospěchem. Dokud byla technika relativně slabá, měla spíše biotickou povahu (zemědělská činnost, jednoduchá řemesla) a byla rozptýlena v malých enklávách, nebyl její konkurenční charakter vůči přírodě zřetelný. S expanzivním rozmachem industrializace a s její globalizací se však tyto dva systémy dostaly do osudové opozice. Stavební kameny takového přístupu přesvědčivě zakládají Šmajsovův názor na rozuzlení sváru: ohrožena není příroda, jak ji často litujeme, ale člověk a jeho kultura. V tomto postoji jistě není Šmajš sám. Jeho názor se v jistém*

⁵⁷ ŠMAJS, J. *Místo a role kultury v přírodě*. In *Věda a příroda*, sborník ze semináře. Brno: Mendlova Zemědělská a Lesnická univerzita, 2006, s. 25.

ohledu doplňuje např. s Lovelockovou hypotézou Gaia nebo s přístupy Wilsonovými. Autorovo věcné konstatování nepřipouští obvyklý sentiment nad ničením přírody či úzkost z našeho ohrožení. Knihu přesto trvale provází důraz na hodnotu a jedinečnost pozemské přírody.⁵⁸

Z přirozené informace se modifikovala informace kulturní, která umožňuje kulturní evoluci, ale zároveň je jejím produktem.

Biologická nespécializovanost člověka, která podmiňuje univerzalitu lidských zájmů, činí z jeho vnějšího prostředí nejen předmět uspokojování životních potřeb, teoretického poznávání a estetického hodnocení, nýbrž i předmět vlastnictví, spotřeby a ničím neohraničeného kořistění. Člověk jako druh totiž nikdy nepoznával jen proto, aby se kochal pravdou. Poznával, aby svět exploatoval, aby se na svět útočně adaptoval, aby mohl rozvíjet své vnější nebiologické tělo, kulturu. A protože kultura je systém s vlastní vnitřní informací, konflikt kultury s přírodou je „kauzálně“ spojen s obsahem a rolí společenské kultury duchovní. Ta totiž jako vnitřní informace kulturního systému – jako jeho genom – formu nynější protipřírodní kultury reprodukuje. Změna kulturního genomu (obsahu duchovní kultury) je proto klíčová pro zmírnění a vyřešení krize. Chceme-li totiž změnit systém s vnitřní informací (paměti), musíme změnit jeho informaci. Stará konstitutivní informace systému má totiž schopnost fenotypové změny znovu vracet zpátky.⁵⁹

Josef Šmajš chápe pojem informace velmi široce jako filozofickou kategorii podobně jako pojmy hmotnosti, energie, pohybu, prostoru a času, přičemž informaci v kontextu těchto abstraktních pojmů přikládá největší význam.⁶⁰

⁵⁸ LIBROVÁ, H. Recenze knihy J. Šmajše *Ohrožená kultura*. In Vesmír [online]. 75, 343, 1996/6 [cit. 10. 11. 2010]. Dostupný z [www: http://www.vesmir.cz/clanek/josef-smajs-ohrozena-kultura](http://www.vesmir.cz/clanek/josef-smajs-ohrozena-kultura)

⁵⁹ ŠMAJS, J. *Místo a role kultury v přírodě*. In Věda a příroda, sborník ze semináře. Brno: Mendlova Zemědělská a Lesnická univerzita, 2006, s. 26.

⁶⁰ CEJPEK, J. In Národní knihovna, knihovnická revue. *Filosofie psaná kurzívou*, Josef Šmajš. 2004, roč.15, č. 3. s. 215. ISSN 1214 – 0678.

Člověk jako druh, který zapálil kulturní evoluci a který se nikdy nemusel zajímat o její podstatu, se dnes bez filozofické teorie kultury může stát faktorem svého zániku: rozvoj dílčí racionality, informační techniky a celoplanetární dělby práce, které jsou spolu s ekonomickým liberalismem patrně hlavní příčinou nynějšího rozmachu kultury, nepozorovaně předávají lidský osud do rukou slepé ekonomické spontaneity. Politika, která v této situaci nedisponuje teoretickým konceptem krize, musí předstírat, že kulturu vede, i když ji fakticky pouze doprovází a nemůže ovlivnit směr jejího pohybu. Neujasněné pojetí kultury je také jednou z příčin lidské sociální rezignace a skepse. Chceme-li ekologické krizi čelit z úrovně vědy, politiky i z úrovně občanů, musíme systémovou podstatu kultury znát. I širší veřejnost by dnes měla vědět, že kultura je lidskou aktivitou vytvářený systém s vlastní vnitřní informací, již je kultura duchovní. Měla by vědět, že je to fyzický systém, který zahrnuje duchovní, organizační i věcné složky, a který se v pozemské přírodě může rozšiřovat pouze na její úkor.⁶¹

Podle Šmajse tím, že člověk a lidstvo jako takové úporně trvá na svém ekonomickém růstu, dochází k tomu, že „Ničíme svůj kosmický domov, vzácné přirozené formy, jedinečné ekosystémy a biologické druhy. Jemně přirozeně uspořádanou Zemi překrýváme monokulturami, městy, betonem a asfaltem. Její malebnou tvář měníme na zhanobenou kulturní krajinu. Poškozujeme systém, který nás vytvořil a který nás může reprodukovat, jen pokud neztratí svou evolučně dosaženou úroveň integrity.“⁶²

Šmajš nazývá původní přírodu hostitelským systémem, kterému nemůže být kulturou vytvořenou člověkem ublíženo právě pro zachování člověka jako živočišného druhu. Současná globalizace, tedy rychlý přesun informací, zboží, surovin, lidí atd., je situace, která je pro lidstvo dosud neznámá. Tato lidská součinnost nejen umožňuje spolupráci lidem na mnohem větší vzdálenosti, než bylo dosud obvyklé, ale zároveň ruší „...blahodárné působení biosféry na globalizovanou kulturu, které optimalizovalo izolované regionální kultury, eliminovalo společenské poruchy a krize.“⁶³

⁶¹ ŠMAJS, J. *Místo a role kultury v přírodě*. In *Věda a příroda*, sborník ze semináře. Brno: Mendlova Zemědělská a Lesnická univerzita, 2006, s. 23.

⁶² ŠMAJS, J. *Potřebujeme filosofii přežití?* Brno: Doplněk, 2008. ISBN 978-80-7239-221-6, s. 5.

⁶³ Tamtéž, s. 30.

Poznání živých i kulturních systémů vzniká proto, aby umožnilo jejich existenci, adaptaci a evoluci. Biotické poznání, jehož význam jsme v minulosti přehlíželi, je však svým obsahem do té míry objektivní, že na něm založené živé systémy jsou kompatibilní s prostředím. Živé systémy, které jsou přibližně tak staré jako skály, vytvářejí dlouhodobě možnou ontickou vrstvu živé pozemské skutečnosti. Tato vrstva, která je látkově a energeticky propojena s evolučně staršími procesy a strukturami vesmíru, Zemi nedevasuje, nýbrž naopak, zvyšuje její hodnotu. Sociokulturní poznání, na jehož rostoucí objektivitě a exaktnosti si novověká věda zakládala, však trvalou hodnotu Země zvyšovat nemůže. Toto poznání, které stojí a padá s člověkem, sice také umožnilo vznik nové ontické vrstvy pozemské skutečnosti, avšak abiotické struktury kultury, např. mikroelektronickou techniku, s biosférou zatím nesladilo a oživilo ji pouze zdánlivě. Ba co víc, ani nejvyspělejší techniku zatím neumí orientovat ve směru života, nýbrž jen proti němu. Spoluvytváří kulturu, která sice vyhovuje části kognitivních funkcí lidské psychiky, ale rozbijí nenahraditelné přírodní struktury, které umožňují existenci člověka a kterým byla přizpůsobena lidská přirozenost celá.⁶⁴

4.3.4 Shrnutí

Šmajsova ekologická filozofie je intelektuálně hodnotnou odpovědí na vůbec nejpalčivější současný globální problém – konflikt přírody a člověka, resp. biosféry a sociokulturní činnosti člověka se sílícími abiotickými prvky, proto je patřičné zakotvení informační vědy možné vidět právě v takto pojaté filozofii. Šmajsova ekologická filozofie může být také blízká a inspirativní tím, že naznačuje východisko ze současné krize. Spatřuje je v tzv. naturalizaci lidské kultury, zejména pak vzdělání a každodenního života. Autor podporuje pomocí prostředků filozofického vyjadřování to, o co již delší dobu usilují např. summity Země. Avšak tato snaha o překonání konfliktu mezi biosférou a lidskou kulturou

⁶⁴ ŠMAJS, J. *Místo a role kultury v přírodě*. In *Věda a příroda*, sborník ze semináře. Brno: Mendlova Zemědělská a Lesnická univerzita, 2006, s. 27.

ještě zdaleka ve světě nepřevážila nad devastací přírody, nepronikla do vědomí politiků a do myšlení a konání rozhodující většiny obyvatel Země.⁶⁵

Protipřírodní kulturní systém vznikl z podstaty lidské přirozenosti, vznikl spontánně a relativně dlouho. Program ofenzivní kulturní strategie se v něm proto nejen zpředměnil, nýbrž i promítl do oblasti výchovy a vzdělávání lidí. Přijetí ekologicky pozitivní informační změny se tedy nynější kulturní systém dokáže „aktivně bránit“. Tato rezistence vůči biofilní sociokulturní informaci připomíná funkci mezidruhové informační bariéry či imunitního systému organismu: protože dnešní kulturní systém nevznikal zpředměněním ekologické sociokulturní informace, i jeho lidská složka ji ignoruje, odmítá ji přechýst, nechápe její perspektivní význam, její étos a kulturně sebezáchovný obsah.⁶⁶

Současná filozofie zabývající se střetem přírody a kultury, by se podle Šmajse měla jednoznačně postavit na stranu ekologie a přírody. Tím se paradoxně staví zároveň na stranu člověka a jeho kulturního bytí na Zemi. Šmajš některá svá filozofická zjištění o vztahu přírody a kultury a výzvy veřejnosti i politikům ohledně ohleduplného chování vůči Zemi uveřejnil v roce 2004 jako takzvanou nájemní smlouvu se Zemí.

Na životem kypící Zemi se lidé objevili na konci třetihor. Živé přírodě, jíž byli evolučně přizpůsobeni, filosoficky rozumět nemohli. Lidská psychika, která řídila proces dobývání přírody, byla nastavena na lhostejnost k širším souvislostem a k vzdálenější perspektivě. Dnes jsme již Zemi dobyli a obsadili, tkáň jejího života narušili obdělávanou půdou, sevřeli dálnicemi a městy, zatlačili stavbami, betonem a asfaltem. Navzdory tomu bude však o naší druhové existenci rozhodovat příroda. Abychom předčasně nevyhynuli, potřebujeme expanzi kultury zastavit, uzavřít nájemní smlouvu se Zemí.

⁶⁵ Srov.: CEJPEK, J. In Národní knihovna, knihovnická revue. *Filosofie psaná kurzívou*, Josef Šmajš. 2004, roč.15, č. 3. s. 215. ISSN 1214 – 0678.

⁶⁶ ŠMAJS, J. *Místo a role kultury v přírodě*. In Věda a příroda, sborník ze semináře. Brno: Mendlova Zemědělská a Lesnická univerzita, 2006, s. 28.

1. **Země** je v naší galaxii, v mléčné dráze, patrně jedinou živou planetou. Tato planeta, která je přirozeným domovem všech svých vzájemně závislých živých bytostí, nemůže patřit žádné z nich: žádné populaci, ani biologickému druhu. Nemůže patřit ani člověku jako druhu, který vytváří kulturu. Jsme dočasnými nájemníky Země.

2. **Život** je velkým experimentem kosmické evoluce na naší planetě. V živých systémech je obsaženo, a jazykem nukleových kyselin i přímo zapsáno, fantastické množství přirozené informace. Kulturou způsobené vymírání biologických druhů je proto nejen zbytečnou ztrátou biologickou, ale také nenahraditelnou ztrátou informační.

3. **Kultura** je planetárním výtvozem člověka jako druhu. Přirozená evoluce jejím prostřednictvím jakoby testuje nejen adekvátnost lidského díla hostitelskému prostředí Země, nýbrž i zdařilost své biologické konstrukce člověka. Testuje lidskou přirozenost: odvážnou lidskou kreativitu i lidskou pokoru před staršími a rozsáhlejšími tvořivými silami vesmíru.

4. **Konflikt kultury s přírodou**, který vyvolává úbytek přirozeného prostředí Země, nemůže zničit přírodu, nýbrž kulturu. Máme-li tuto existenční krizi přežít, musíme přírodě vědomě ustoupit, protipřírodní duchovní i materiální kulturu musíme naturalizovat. Předpokládá to změnu struktury, rozsahu a strategie kulturního systému, nikoli změnu člověka jako organismu.

5. **Globalizovaná kultura** znehodnocuje i tradiční strukturu a obsah školního vzdělání. Škola nám i dnes předává mnoho pro život užitečných poznatků, ale v senzitivní fázi lidské ontogeneze, v níž se poznání relativně snadno spojuje s hodnotami, nerozvíjí k přírodě uctivé myšlení. Ze školy nevíme, co je příroda a přirozená evoluce, nevíme, že člověk po svém vzniku rovněž zažehl evoluci – jemu samému potenciálně nebezpečnou protipřírodní evoluci kulturní.

6. **Technický pokrok**, který byl dlouho synonymem lidského vzestupu, se stává jeho hrozbou. Znehodnocuje i sebezáchovnou roli tradiční lidské pokory. Nelze již spoléhat na vrozenou pokoru nepatrného člověka před mohutnými silami přírody, nýbrž pouze na pokoru filozoficky zdůvodněnou, plynoucí z rozpoznání destruktivních účinků naší hrubé civilizační síly na jemné předivo pozemského života.

7. **Člověk je poprvé odpovědný za svou druhovou existenci**. Pochopení a přijetí této odpovědnosti však závisí na opuštění úzkých morálních, fyzikálních a technických hledisek, vyžaduje biologický a medicínský přístup, předpokládá

evolučně ontologický pohled na svět. Patrně jen ten může nezasvěcené veřejnosti ukázat, že lidská druhová existence stojí a padá s rozsahem, integritou a evolučně dosaženou vyspělostí biosféry. V rozvrácené biosféře nebude ani člověk přírodou chráněným druhem.

*Stále větší část našich těžkostí vzniká z toho, že jednotlivci i instituce jednají a rozhodují podle zastaralého obrazu světa, v rozporu s principy oboustranně výhodné nájemní smlouvy se svým přirozeným domovem. Proto se obracíme nejen na intelektuální veřejnost, filozofy, politiky a právníky, nýbrž i na všechny odpovědné občany: žádejte uzavření a dodržování dlouhodobě možné smlouvy se Zemí. Neponechá-li kultura přirozené evoluci záměrně jistou část planety, lidé nebudou moci využít biologicky rámcově stanovený čas své druhové existence.*⁶⁷

Jemelka shrnul Šmajsovy argumenty a návrhy možného řešení takto: „*Logika Šmajsových argumentů je přibližně taková: ona požadovaná změna orientace kultury směrem k biofilní existenci může být založena jedině na změně vnitřní konstitutivní informace kultury. Tato možnost není nepředstavitelnou utopií. Onou informační bází je totiž duchovní kultura. Šmajsovi jde o hledání způsobu, jak efektivně propojit obě stránky kultury do jednoho celku, jehož původní protipřírodnost by takto mohla být zcela cíleně korigována nebo přinejmenším udržena v přijatelných a udržitelných mezích - pokud se podaří promítnout do duchovní kultury změnu lidského hodnotového vztahu ke světu.*“⁶⁸

⁶⁷ ŠMAJS, J. *Nájemní smlouva se Zemí*. Dostupné na www. [online], [cit. 10.11. 2010], <http://www.blisty.cz/2005/1/21/art21635.html>

⁶⁸ JEMELKA, P. *Drama evoluce (Nad novou knihou Josefa Šmajse)*. Dostupné na www. [online], [cit. 10.11. 2010], <http://www.ped.muni.cz/wphil/clenove/jemelka/publikace/dramaevoluce.htm>.

4. 4 Petr Jemelka

Doc. PhDr. Petr Jemelka (* 9. 1. 1962) je docentem katedry občanské výchovy Masarykovy univerzity v Brně. Ve svém díle se zabývá především environmentální etikou, současnou ekologickou i globální krizí a reflexí životního prostředí ve filozofii. Školitelem při zpracovávání jeho disertační práce na téma racionalita a ekologická krize byl výše uvedený Josef Šmajš.

4. 4. 1 Ekologická krize

Tak jako většina environmentalistů 2. poloviny 20. století se i Jemelka zabývá ekologickou krizí a snaží se definovat její příčiny, zkoumá její možné důsledky a hledá možnosti řešení. Podle Jemelky jsou zásadními důvody vzniku krize mezi člověkem a přírodou adaptační mechanismy člověka. Vedle klasických biologických adaptačních mechanismů (jaké najdeme i u ostatních živočišných druhů) se u člověka začal rozvíjet adaptační mechanismus kulturní. Kulturní adaptace jako forma interakce s prostředím je založená na rozvoji duchovní a materiální kultury a neslouží k přizpůsobení jedince prostředí. Právě naopak, podstatou kulturní adaptace jsou snahy člověka o změny a maximální využití prostředí ve svůj prospěch.

Jemelka vidí příčiny krize v konfliktu přirozeného a umělého řádu, tedy konfliktu mezi prostředím a kulturou. Přestože krize se již v minulosti opakovaly několikrát, díky globalizaci je současná krize jiných rozměrů a člověk s jejími aspekty neumí dosud zacházet, reagovat na ně. *„Paradoxnost úspěchu kultury spočívá v tom, že funkční a neoslabené přírodní struktury (např. ekosystémy) jsou natolik pružné, že nedokáží lidské expanzi zabránit. Evoluce kultury totiž není ani přirozeným, ani přímým pokračováním vývoje života. Takto vzniklou strukturu můžeme považovat za potenciálně protipřírodní v každé její vývojové etapě, neboť její strukturní, funkční i vývojová dimenze je od přírody podstatně odlišná. A to přesto, že přírodu pro své bytí kultura potřebuje a její izolované prvky zakomponovává do své stavby. V celém kulturním vývoji lidstva zůstává podstata vztahu k prostředí stále stejná. Jednotlivé vývojové etapy civilizace se tak liší*

jen razantností dostupných užívaných prostředků, určených především k čerpání přírodních zdrojů. Nebo-li kvalitativní stránka vztahu civilizace a přírody zůstává zachována (příroda jako zdroj). Tento vztah se proměňuje pouze z hlediska kvantitativního - mění se míra exploatace tohoto zdroje. Uměle vytvářená struktura tzv. technosféry představuje konkrétní podobu lidské civilizační expanze. Její rozvoj je motivován požadavky vesměs konzumního rázu a omezené časové perspektivy. I to přispívá k neúměrně vysoké zátěži přírodního prostředí (a koneckonců i celku prostředí životního). Technosféra se stala globálním subsystémem, který vstupuje do kompetice s přírodními složkami pozemského prostředí. Růst technosféry se uskutečňuje jedině na úkor přírody.“⁶⁹

4. 4. 2 Environmentální etika

Jak již bylo mnohokrát řečeno, globální resp. ekologická krize má tak či onak své kořeny v chování člověka k životnímu prostředí, k přírodě, k mimolidskému světu. Další bytí či nebytí člověka na této planetě závisí na jeho schopnosti pochopit důsledky svého dosavadního působení na Zemi a změna chování, hodnot a postojů, kterými se člověk po staletí řídil. Podle Jemelky je environmentální etika jednou z nejrychleji se rozvíjejících oblastí etické teorie vůbec. Pokouší se nalézt odpovědi na obecné otázky a právě s tím souvisí některé kritické názory na existenci tohoto oboru. Zpochybnění smyslu environmentální etiky můžeme nacházet ve třech rovinách.

1. Jsme oprávněni rozšiřovat působnost morálky a mravnosti na mimolidské bytí?
2. Environmentální etika nemá žádný význam, neboť nehrozí žádné nebezpečí, které by bylo třeba touto cestou reflektovat.
3. Vztah člověka k přírodě a ochrana životního prostředí je čistě praktický a není třeba teoretických základů.

Jemelka k této problematice zaujímá následující postoj: „*Environmentální etika*

⁶⁹ JEMELKA, P. *Racionalita a ekologická krize*. [online] [cit. 12.11.2010]. Dostupné na WWW: <http://www.ped.muni.cz/wphil/clenove/jemelka/publikace/teze.htm>

sama by měla zůstat etikou – tedy teorií lidských vztahů (tentokrát i k bytí mimolidskému). Její osou je především uznání odpovědnosti za stav světa a hledání podkladů pro možná řešení. Ono uznání lidské odpovědnosti vyplývá z pochopení takřka absolutní moci člověka (civilizace, technosféry) v planetárním ekosystému a je cennějším postojem než zřikání se této odpovědnosti – ať již předstíráním neexistence potíží nebo odmítáním civilizace. Je současně zřejmě také nutným rozvinutím jinak pouze do sebe zahleděné linie, kterou představují celé dosavadní dějiny etiky – pojímané jako vyhraněně lidská záležitost. I problém přírody je totiž naším problémem.“⁷⁰

⁷⁰ JEMELKA, P. *O přírodě, civilizaci, historii a dalším*. Brno: Masarykova univerzita, 2005. ISBN 80-210-3902-7, s. 49 – 50.

4.5 Erazim Kohák

Prof. Erazim Kohák, PhD. (* 21. května 1933 Praha) je český filozof a publicista, zabývající se často ekologickými tématy. V letech 1948–1989 žil v exilu.

Byl členem Ústředního výkonného výboru Československé sociální demokracie v exilu a dodnes je členem ČSSD; patřil mezi neformální poradce Vladimíra Špidly, byl členem Rady České televize a v říjnu 2004 neúspěšně kandidoval v doplňovacích volbách do Senátu ve volebním obvodu Praha 4.

Rodiče za války patřili k nekomunistickému odboji a byli vězněni gestapem; otec spolupracoval s Ferdinandem Peroutkou, a tak rodina po únoru 1948 emigrovala. Strávili půldruhého roku po uprchlických táborech, než mohli vstoupit do USA, kde zastávali dělnické profese.

Kohák při zaměstnání absolvoval první cyklus vysokoškolského studia filozofie a religionistiky na Colgate University ve státu New York (1950–1954). Díky Danforthovu stipendiu mohl pokračovat ve studiu na filozofické a teologické fakultě Yale University v New Haven, kde dosáhl titulů magistra (MA.) v roce 1957 a doktora (PhD.) v roce 1958, a to v oborech filozofie a religionistiky. Téhož roku nastoupil na akademickou dráhu jako asistent a o rok později jako odborný asistent na Gustavus Adolphus College ve státě Minnesota. Mezitím působil rovněž jako evangelický farář v Kasotě. Za rok nastoupil na katedru filozofie FF Boston University ve státě Massachusetts, kde byl roku 1970 habilitován jako docent a roku 1977 získal titul profesora.

Oženil se s Američankou a měli tři dcery; po rozpadu manželství v roce 1976 odešel do lesů státu New Hampshire, kde si postavil srub. Dne 31. ledna roku 1999 se v Křižlicích podruhé oženil.

Do Československa mohl na krátkou dobu zavítat až v roce 1969. Ihned po „sametové revoluci“ přicestoval do vlasti, učil střídavě na Karlově univerzitě (v letním semestru) a na Boston University (v zimním semestru). V roce 1995 se vrátil natrvalo do České republiky, aby zde působil jako profesor filozofie na FF UK v Praze a jako publicista.

Je bývalý aktivní člen anglikánské církve a angažuje se v Klimentuském sboru Českobratrské církve evangelické. Je členem čestné rady Hnutí Duha, čestného

předsednictva Společnosti pro trvale udržitelný život na Zemi a čestné rady Děti Země. Je rovněž členem Koalice za záchranu železnice a sympatizuje s hnutím Ne základnám. V roce 1996 obdržel Cenu Josefa Vavrouška.⁷¹

Kohák se ve svém díle často zaměřuje na tradiční hodnoty, které se v současném světě vytrácejí. Za největší hrozbu považuje nárůst rozporu mezi nesmyslným bohatstvím a neúnosnou bídou. Tyto faktory spolu s bezohledností, s jakou člověk v dnešním světě kořistí z přírody, by mohly podle Koháka vést k tomu, že dojde ke zhroucení předpokladů civilizovaného soužití.

Ideály evropské respektive české společnosti, jsou podle Koháka stavěny především na třech základních hodnotách. Těmi jsou svoboda, spravedlnost a úcta k druhému. Všechny tyto ideály jsou však v současné společnosti ničeny zejména neúctou k přírodě, která pramení právě ze snahy po získávání bohatství a moci.

4.5.1 K otázkám ekologické etiky

Ekologická etika je nový výraz. Podle ekologické etiky však lidé jednali již v historii, jen neměli důvod se jí vědomě zabývat. Zprvu byla příroda vnímána jen jako zdroj uspokojení lidských potřeb a pravidla jejího využívání se odvozovala jen s ohledem na další lidské subjekty, ne však s ohledem na zvěř, krajinu, půdu atd. Současná ekologická etika poskytuje soubor pravidel a zásad, podle kterých by se měl člověk chovat k *mimolidskému světu*.⁷² Název environmentální etika, neboli etika životního prostředí, je název používaný v angličtině, naznačuje, jak má člověk zacházet se *svým* světem. Protože je podle Koháka tento pojem příliš antropocentrický, nahrazuje ho ve svém díle pojmem ekologická etika.⁷³

V úvodu knihy *Zelená svatozář* Kohák provádí rozbor významu slov etika a

⁷¹ *Životopis E. Koháka*. Dostupné na [www. \[online\]](http://cs.wikipedia.org/wiki/Erazim_Koh%C3%A1k), [8.10.2010], http://cs.wikipedia.org/wiki/Erazim_Koh%C3%A1k.

⁷² Výraz *mimolidský svět* používá místo výrazu *životní prostředí*. Nepovažuje za vhodné nazývat soustavu všeho života životním prostředím proto, že tento výraz předurčuje člověku opět hlavní roli a životní prostředí je zde pouze kulisou, kterou si člověk přivlastňuje a využívá.

⁷³ KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-85850-86-9, s. 17.

ekologická etika. Etika vychází z toho, jak by se člověk měl chovat ve vztahu ke svému okolí, je tedy vlastně souborem pravidel optimálního soužití lidí ve společnosti. Kohák zde na příkladech historického exkurzu ukazuje kořeny etiky a její přesah do současnosti. „*Tradičně lidé připisovali etiku Bohu, a jistě oprávněně. Pokud si Boha představujeme jako dobrotivého či dobrotivou, pak by Bůh pro své stvoření jistě stanovil/a taková pravidla obcování, která by pomohla vytvořit optimální životní prostředí. A opravdu, přikázání, která lidé obvykle připisují Bohu se z velké části kryjí s osvědčenými pravidly obecné etiky, od Cti otce svého i matku svou až po Nepodáš křivého svědectví. Pokud věříme v Boha, můžeme zásady etického obcování oprávněně považovat za boží vůli. Tak by tomu dobrotivý Bůh nepochybně chtěl. Osvícenci, kteří si nebyli jistí, jak to vlastně s tím Bohem je, obvykle připisovali etiku morálnímu zákonu všehomíra – a zase oprávněně. Morální zákon chápali jako nadčasově, absolutně platná pravidla lidského obcování, zabudovaná od věčnosti do struktury lidského společenství, případně jako objektivní protějšek subjektivního rozumu. Také oprávněně: pokud lidstvo přežilo po celá ta tisíciletí, je zjevné, že zásady obcování, jimiž se řídilo, nebyly svévolné či náhodné, nýbrž odpovídaly struktuře lidského soužití. Můžeme stejně oprávněně říct, že etika představuje morální zákon v praxi, jako že v etice se odráží boží vůle pro boží stvoření – anebo, jak jsme řekli na začátku, že etika je soubor pravidel úspěšného obcování člověka s člověkem.*⁷⁴

4.5.2 Ekologická krize

*Jakýkoliv teoretický model, který hledá odpověď na řešení problémů je marný, pokud ve společnosti chybí politická a občanská vůle, která by daný model uplatňovala. Tedy i ekologický problém lze vyřešit jen tehdy, pokud model, v tomto případě model udržitelného rozvoje Země, přejde do praxe v podobě vůle občanské a politické k záchraně Země a trvalé udržitelnosti života.*⁷⁵

Podle Koháka je ekologická krize vlastně uvědoměním si, že nelze dále setrvávat v přesvědčení, že příroda dovede všechny člověkem napáchané škody vždy nahradit.

⁷⁴ KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-85850-86-9, s. 16.

⁷⁵ Tamtéž, s. 10.

*Všechny dostupné ukazatele naznačují, že lidstvo svým jednáním drasticky narušuje schopnost biosféry vyrovnávat lidské zásahy a udržovat prostředí vhodné pro lidský druh života.*⁷⁶

Postoje a hodnocení současné ekologické krize lze rozřadit do třech kategorií. První názorovou skupinou jsou konzervativní postoje. Minimalizovat úlohu státu a co nejméně cokoli regulovat. Důraz je zde kladen na trh a samostatné rozhodování jednotlivců. Tento přístup sází na plnou odpovědnost jednotlivců za jejich konání, preferována je role rodiny, obce, podniků, což vše vytváří veřejné mínění. Převládá zde myšlenka, že není třeba se ekologické krize obávat, svět se mění k lepšímu. Představitelem tohoto názorového směru je např. V. Klaus.

Druhý postoj je technokratický. Veřejnost může být snadno zmanipulována masmédií, proto mají rozhodovat odborníci a odborné instituce. Centrální rozhodnutí jsou objektivnější, čím níže jdeme, tím spíše rozhodnou místní mocenské zájmy. Mezinárodní smlouvy, dohody a protokoly jsou velmi důležité. Ať je to jakkoliv, cílevědomé úsilí mnoha lidí, ať zaujímají různé pozice a následná podpora veřejnosti včetně politické reprezentace (Kjóto, Rio, Kodaň, atd.) znamená možnost odvrácení hrozeb globální ekologické krize.

Třetí je - zdánlivě - radikální postoj ekologických nevládních organizací zhodnocujících práci aktivistů, nemajících většinou důvěru k institucím. Poukazují na globální ekologické krize a jejich místní následky, které se již projevují. Smysluplnost vidí v individuálních akcích. Zdůrazňují princip předběžné opatrnosti. Ten je definován v zásadě č. 15 Deklarace z Rio de Janeiro: „*Státy musí za účelem ochrany životního prostředí přijímat podle svých schopností preventivní přístupy*“.⁷⁷

Podle Koháka se s ekologickým ohrožením setkáváme na třech úrovních. Jednou z nich je poškození našeho bezprostředního životního prostředí (povodně naznačují

⁷⁶ KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-85850-86-9, s. 18.

⁷⁷ CESTR, P. *Zamyšlení nad současnou ekologickou krizí*. Inflow: information journal [online]. 2010, roč. 3, č. 2 [cit. 2010-11-01]. Dostupné na [www: <http://www.inflow.cz/zamysleni-nad-soucasnou-ekologickou-krizi>](http://www.inflow.cz/zamysleni-nad-soucasnou-ekologickou-krizi). ISSN 1802-9736.

zásahy do krajiny, předimenzovaný rozvoj automobilismu a s ním spojené exhalace, výstavba ničící lesy a louky v okolí měst). Druhá úroveň je globální. Mezinárodní vědecké konference se zabývají změnami životního prostředí jako je ničení ozónové vrstvy, globální oteplování, zhoršení kvality a dostupnosti pitné vody, odlesňování atd. A na závěr nám nejbližší – osobní úroveň, které bývá přehlížena, ale přitom je v podstatě tou základní, od které se další problémy jen odvíjejí. Je to zkreslení lidských vztahů k sobě, k bližním i k přírodě. Přestože si jsou vlády vědomy nebezpečí a problémů vznikajících díky devastaci přírody, lidé nejsou ochotni přijímat omezení, která by jim zpomalila nárůst jejich životní úrovně. *„Zdá se, že jsme se nechali přesvědčit, že smyslem života je mít stále víc, že jediným úkolem státu je tomu napomáhat – a že vyšší spotřební úroveň překlene všechny problémy, které nedokážeme vyřešit. Jenže bezmezný egoismus povýšený na civilizační strategii trvale udržitelný není. Obnova lidských vztahů by mohla být podmínkou úspěšného řešení problematiky ekologického ohrožení na ostatních úrovních. Jejich narušení je v každém případě bolestně zjevné.“*⁷⁸

Kohák je přesvědčen, že kořenem ekologické krize je odcizení od odpovědnosti a řešením je pouze přijetí odpovědnosti za naši svobodu. Úkolem ekologické filozofie a výchovy je pak obnova pocitu odpovědnosti za svobodu. Nelze přesvědčivě tvrdit, že příčinou ekologické krize je dehumanizace světa, antropocentrismus nebo představa lidské nadřazenosti, nejde však o příčinu, jde o volbu – volbu svobody doplněnou však o odpovídající volbu odpovědnosti.⁷⁹

4.5.3 Význam ekologické etiky

Aby ekologická etika nebyla pouze teoretickou disciplínou, která se omezuje jen na prosté komentování faktů, je třeba, aby do ní vstoupila i praktická stránka, tedy to, jakým způsobem zajistit udržitelný rozvoj lidstva, jak by mělo probíhat soužití lidského a mimolidského světa. Etika jako taková nevydává soudy a návody, pouze komentuje objektivní stav bez jakéhokoliv citového zabarvení. To v ekologické etice není možné, protože považovali-li bychom přírodu za něco

⁷⁸ KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-85850-86-9, s. 19.

⁷⁹ KOHÁK, E. *Filosofická ekologie po dvaceti letech*. In *Filosofický časopis*, ročník XLI, 1993, č. 6.

neutrálního, mohli bychom dojít k závěru, že je jedno, bude-li dále ničena či nikoliv. „*Ekologické úsilí má smysl jen tehdy, když Zemi považujeme za něco dobrého, avšak narušeného. Svět je dobrý, avšak některé jeho části jsou poškozené. Nebo příroda je dobrá, avšak některé bytosti či některé činnosti se jí odcizily, staly se něčím nepřírodným. Z toho by pak plynulo, že dobrá Země je ohrožená něčím, co se jí odcizilo, co se jí vzpříčilo – a základem ochrany musí být překonání tohoto odcizení či vzpříčení, obnova souladu lidského konání se soustavou přírodních dějů.*“⁸⁰

Hledání příčin narušení přírody se podle Koháka ubírá dvěma směry. První směr hledá důvodu narušení v člověku a jeho konání – tedy v subjektu. Druhou možností je hledání příčiny „v soustavě přírody a lidství ve zcela objektivním smyslu, bez ohledu na to, co si lidé přejí či nepřejí.“⁸¹ Důležité v definování obou možností hledání příčin narušení přírody je rozlišení pojmů „příčina“ a „důvod“. Ač se oba pojmy mohou zdát do jisté míry totožné, Kohák důsledně oba pojmy rozlišuje. „*Jako příčinu označuji událost, která s mechanickou nutností přivodí následující událost. Nejběžnějším příkladem je pohyb koulí na kulečnicku: úder jedné koule je příčinou pohybu druhé koule. Slovo důvod vyhražuji pro událost, jejíž zaznamenání vede člověka k určitému svobodnému rozhodnutí a jednání: zaznamenání, že činohra Národního divadla dává Paličovu dceru, je důvodem, proč jdu po zaměstnání ještě k pokladně. Jde o rozlišení vztahů přirozené nutnosti (příčinné vztahy) a významové svobody (vztahy důvodů či motivace).....Jde mi jen o rozlišení příčiny, která na svůj následek působí nutně, a důvodu, který mě k určitému jednání vybízí, avšak nenutí.*“⁸²

4.5.3.1 Subjektivizující přístupy

Subjektivizující přístupy vychází z předpokladu, že příroda a i člověk ve své přirozenosti je dobrý. Příčiny narušení přírody pak tyto přístupy spatřují v konání člověka. Hypotézy hovoří o možnostech narušení přírody jednak vlivem lidského jednání, lidské vůle, na druhé straně pak vynálezem stroje, který vstupuje mezi

⁸⁰ KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-85850-86-9, s. 110.

⁸¹ Tamtéž s. 111.

⁸² Tamtéž.

člověka a přírodu. „*Nástroje jsou prodlouženou rukou člověka, stroj člověka nahrazuje a odcizuje.*“⁸³

Hluboká ekologie

Na počátku 80. let minulého století rozlišil Arnee Naess ekologii na „mělkou“ a „hlubokou“. Mělká ekologie se zabývá pouze technikou šetrné výroby, zkoumá a chce řešit jen následky lidského chování. Naproti tomu hluboká ekologie spatřuje problém ekologické krize v lidských postojích a v konzumním zaměření evropské civilizace, mělo by zde jít především o filozofii, která zkoumá do hloubky civilizační postoje. Zjednodušeně řečeno, mělká ekologie hledá problém v náročné technice, hluboká ekologie zejména v náročnějším lidstvu.⁸⁴ Ekologická hnutí, která probíhala do sedmdesátých let, označil Naess za mělká proto, že se podle něj zabývala především „kosmetickými“ problémy přírody. Naess popisuje hlavní znaky své „hluboké“ ekologie takto:⁸⁵

- *odmítá představu vnějších vztahů („všechno souvisí se vším“)*
- *zastává rovnoprávnost všech bytostí*
- *za stěžejní považuje mnohotvárnost a soužití, ne „boj o přežití“*
- *odmítá každou nadřazenost*
- *usiluje o soustavné myšlení, ne záplavu zlomkových informací*
- *zastává decentralizaci a místní autonomii*

Kohák k těmto zásadám Naessovi hluboké ekologie říká, že až na poslední zásadu, je to ucelené shrnutí zásad, kterými se ekologické myšlení řídí již přes sto let. V Naessově pojetí jde o ekologickou filozofii a ne pouze o pozitivní ekologickou vědu. I v jeho díle však dochází k posunu *od důrazu jednání v zájmu života ke ztotožnění se se vším životem.*⁸⁶

Zatímco Naess zdůrazňuje spíše seberealizaci přírodou, jeho žáci Devall a Sessions preferují *„pěstování ekologického vědomí a hledání kořenů ekosofických*

⁸³ KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-85850-86-9, s. 110 – 111.

⁸⁴ Tamtéž s. 112.

⁸⁵ Tamtéž s. 115.

⁸⁶ Tamtéž, s. 116.

postojů v hloubi duše a mimoevropském myšlení.“⁸⁷

„Hlubinná“ ekologie

Hlubinná ekologie je přesvědčení, že příroda neexistuje proto, aby sloužila lidem, ale naopak. Člověka chápe jako součást přírody, člověk je jedním druhem mezi mnoha jinými. Jedná se současně o filozofický směr, zvaný biocentrismus, vycházející z premisy, že všechny biologické druhy mají stejné právo na existenci. Základem je hodnota, podstatná pro rozvoj veškerého, nejen lidského života, tzv. biodiverzita, tedy jeho různorodost. Vše, oč biocentrismus usiluje, jde dokázat, že sám o sobě je přírodním zákonem, existujícím nezávisle na jeho subjektivním přijetí. Hlubinná ekologie je nejen teoretický přístup, ale především ekologické hnutí.⁸⁸

První hlubinnou ekoetiku zformuloval už ve 30. letech americký lesník Aldo Leopold: *„Věc je správná, když tíhne k zachování integrity, rovnováhy a krásy biotického společenství.“* Autoři vycházejí ze stále šíře přijímané hypotézy, kterou roku 1979 zformuloval britský přírodovědec John Lovelock: *Planeta Země, kterou staří Řekové uctívali jako bohyni Matku-Zemi, se chová jako živý organismus. Po tisíciletí se přizpůsobovala změnám teploty a hladiny kyslíku. Je to autoregulující se organismus, který vyrábí svůj kyslík, zachovává propojenost všech svých složek a zachovává závislost všeho na všem.*⁸⁹ Bere v potaz základní premisy a hodnoty soudobé konzumní průmyslové společnosti. Podle hlubinné ekologie biosféru může zachránit pouze revoluční přeměna - nové myšlení. Hlubinná ekologie na rozdíl od klasické myšlenkové evropské tradice nepokládá člověka za míru hodnot a za korunu tvorstva, nýbrž za řadový druh biotické pospolitosti, který svou zpupností neohrožuje jen své spoluobčany, ale veškerý život. Musíme se naučit nechávat ostatní druhy na pokoji. Musíme pochopit, že náš druh není vrcholem pyramidy vystavěné ze všech ostatních druhů, ale spíše součástí koloběhu či kruhu, v němž vše souvisí se vším (tento dialektický poznatek se zatím stal

⁸⁷ KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-85850-86-9, s. 119.

⁸⁸ Dostupné na WWW. [online], [1.11.2010] http://cs.wikipedia.org/wiki/Hlubinn%C3%A1_ekologie

⁸⁹ MERRHAUT, B. *Hlubinná ekologie*. Dostupné na [www.](http://www.global21.cz/vyhybka.php?str=Merhaut_hlubinna&obor=prir) [online], [1.11.2010] http://global21.cz/vyhybka.php?str=Merhaut_hlubinna&obor=prir

pouhou frází). Musíme pochopit, že prostředí není jen kolem nás, a že když otravujeme ovzduší, vodu, půdu, otravujeme sami sebe, protože my, lidé, jsme neodlučně zasazeni do širokých biologických cyklů.⁹⁰

Kohák popisuje hlubinnou ekologii jako návrat k přírodě ve smyslu „odložení“ rozumu, který nás staví proti všemu bytí a vyčleňuje nás ze solidarity. Rozumem často překonáváme citový odpor k ničení přírody. Zároveň si však Kohák klade v kritice hlubinné ekologie otázku, zda je to skutečně rozum, který nás vyčleňuje. Na jedné straně může být rozum ve službách lidské panovačnosti a chamtivosti, který odcizuje. Na straně druhé je to právě rozum, který je schopen překonat odcizení. „*Když hlubinná ekologie odmítá rozum, neponechává tím člověka na pospas citům, ke kterým patří i nenávisť, závist, zloba a hněv? Nepotřebují lidé rozum právě proto, aby mohli rozlišit mezi láskou a nenávisť, mezi cítěním, které život podporuje a cítěním, které jej ničí? To i ono cítění je stejně bezprostřední, stejně autentické. To jsou otázky, na které hlubinná ekologie neodpovídá, ač je třeba se jimi zabývat.*“⁹¹

Ekofeminismus

Velmi obecně lze říct, že feminismus je boj o zrovnoprávnění žen ve společnosti. Konkrétněji Kohák hovoří o feminismu jako o boji proti panskému postoji, díky kterému jsou utlačovány nejen ženy, ale i staří, chudí a cizí. Některé feministky jsou také přesvědčeny, že nerovnoprávnost žen je základem všeho útlatku.⁹² Ekofeminismu pak dává do souvislosti útlak žen a přírody.

Na internetových stránkách NESEHNUTÍ lze nalézt tuto definici ekofeminismu: *Ekofeminismus je jeden z proudů feminismu, který nachází souvislost mezi útiskem žen a vykořisťováním přírody a snaží se o znovuvytvoření rovnováhy mezi člověkem a přírodou. Toto hnutí vzniklo současně s nárůstem feministického a*

⁹⁰ MERRHAUT, B. *Hlubinná ekologie*. Dostupné na [www. \[online\], \[1.11.2010\]](http://global21.cz/vyhybka.php?str=Merhaut_hlubinna&obor=prir)

⁹¹ KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-85850-86-9, s. 126.

⁹² Srov.: Tamtéž, s. 129.

environmentálního hnutí 60. a 70. let. Myšlenky a vnímání obou těchto hnutí ovlivnilo ženy, které nacházely paralely mezi způsobem, jakým se nahlíží na přírodu a na ženy.

Dominantní euroamerická kultura utlačuje ženy i přírodu a ekofeminismus poukazuje na to, že současné západní hodnoty a praxe jsou škodlivé jak pro ženy, tak pro samotnou Zemi. Člověk ve vztahu k přírodě uplatňuje panský postoj - postoj dobývání, vlastnění a kontroly. Tento postoj uplatňuje často i muž k ženě. Ve vztahu k přírodě je třeba uplatnit to, čím muži z historicko-spoločenských důvodů nedisponují - etiku starostlivosti. Příroda je něčím, co je třeba chránit, mít v úctě, něčím, o co je třeba se starat. Ekofeminismus se soustřeďuje především na kritiku středobodu moderní společnosti a tím je takový pokrok, který přetváří přírodu na mrtvou hmotu. Ekofeminismus vytváří vizi světa, ve kterém je důležité spolužití a spolupráce - nejenom mezi muži a ženami, ale také mezi člověkem a přírodou. Zdůrazňuje význam místních společenstev, spolupráci žen, mužů i dětí, uctivý vztah k přírodě. Příroda má v očích ekofeministek vnitřní hodnotu, nezávislou na lidských potřebách a hodnoceníh.⁹³

Kohák uvádí, že ekofeminismus upřesňuje: *rozum je zhoubný, protože je mužský.* V evropském vývoji došlo k nadřazení mužského rozumového principu ženskému principu, který je zaměřený citově. K.J. Warrenová uvádí osm tezí ekofeminismu, které známe již z hlubinné ekologie:⁹⁴ *Ekofeminismus*

- *zastává postoj biotického egalitarismu (odsuzuje hierarchizaci a nadřazenost)*
- *je kontextualistický (etika není soustava formálních pravidel, ale vyrůstá až v životě společenství)*
- *je pluralistický (odmítá upřednostňovat přírodu nad kulturou a naopak, kultura existuje v kontextu přírody)*
- *je vývojový (teorie se vyvíjí)*
- *je inkluzivní (s odlišností se počítá, je přijímána a vítána)*
- *odmítá pokusy o „objektivní“ pohled (mezi útiskem a utrpením není možný*

⁹³ *Ekofeminismus*. Dostupné na [www. \[online\], \[1.11.2010\],](http://www.nesehnuti.cz/publikace/fem.html)
<http://www.nesehnuti.cz/publikace/fem.html>

⁹⁴ KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-85850-86-9, s. 130.

vyrovnaný pohled)

- *zdůrazňuje hodnoty péče, lásky, přátelství, důvěry a vzájemnosti*
- *popírá abstraktní individualismus* (člověk jako bytost sociální se vztahuje nejen k ostatním lidem, ale i k přírodě).

Podle Warrenové se feministky angažují v ochraně přírody právě proto, že je zde patrná souvislost útlaku žen a přírody. Stejně tak by ekologové měli zahrnout do svého pohledu i ochranu žen. Kohák si klade otázku, zda je důvodem odcizení lidí přírodě hlubinné odcizení naší přirozenosti či, ještě hlouběji, ženskému principu.

4.5.3.2 Objektivizující přístupy

Základním dilematem objektivizujících přístupů k ekologické etice je dvojí pohled na přírodu. Pokud přijmeme tvrzení, že je příroda něčím neutrálním, můžeme dojít k závěru, že, jak již bylo řečeno, nezáleží na jejím ničení. Pokud však budeme zastávat názor, že svět je dobrý svou vlastní hodnotou, dojdeme k závěru, že dobrý a správný je celý vývoj a není tedy třeba do něj jakýmkoliv způsobem zasahovat.

Hypotéza GAIA

Gaia je nejen jméno řecké bohyně Země, ale také vědecká teorie o schopnosti pozemského systému regulovat své klima a chemické složení. Země je zde chápána jako superorganismus, který je živý ve fyziologickém smyslu. Prostředí Země je totiž aktivně udržováno a regulováno pomocí živých bytostí (organismů). Druhy a jejich prostředí se pak vyvíjejí jako jediný systém (nutné uplatnění holistického pohledu). Vývoj (evoluce) druhů je tedy úzce spjat s vývojem (evolucí) prostředí. Evoluce je proto evolucí Gaii, ne zvlášť evolucí organismů a zvlášť evolucí prostředí. Celoplanetární regulace je tak dosaženo jen srůstáním živé a neživé složky do jediného systému. Jde o automatický, ale neúčelový cílený systém - je zde odmítnuto teleologické vysvětlení jako "hřích" proti vědecké racionalitě a objektivitě přírody. Autoregulace Země a života je přitom umožněna

tokem volné energie ze Slunce.⁹⁵

Přestože se Lovelock těší velké oblibě u hlubinných ekologů, protože ve své knize z počátku neodmítal hlubinný výklad, je jeho teorie příkladem objektivizujícího přístupu. Ve své teorii upřednostňuje stabilitu, integritu a krásu celé živé soustavy Země, na lidech jako jedincích mu až tak nezáleží. Jako příklad Lovelockova přístupu nám může posloužit jeho názor na jadernou energii. Podle něj jaderné záření ublíží jen několika lidem, ale spalováním fosilních paliv je poškozována celá Gaia, nemá tedy smysl pomáhat jen lidem, ublížíme-li Zemi, na které jsou závislí.⁹⁶

Kohák uvádí ve stručné osnově Lovelockovy vývody, které ho vedly k vytvoření hypotézy Gaia. „...povšiml si, že Země má sklon k nestálosti a tudíž by už dávno měla mít atmosféru podobnou marťanské nebo venušské, která sestává z 99% z oxidu uhličitého. Život na Zemi je možný jen díky tomu, že ji nemá – díky 21% kyslíku a vysoce slučitelným plynům jako jsou vodík a metan. Tedy země nějak vyrovnává sklon k nestálosti. Tato zpětná vazba by byla nevysvětlitelná, pokud bychom nezážili možnost, že, velmi obrazně řečeno, Země si stvořila život za účelem spotřeby oxidu uhličitého a výroby kyslíku. Méně obrazně, potřebujeme předpokládat, že Země se chová jako organismus, který pečuje o svou sebezáchovu.“⁹⁷ Zdá se tedy, že si Země vytvořila lidstvo na ochranu proti katastrofám, které jsou prokazatelné na Marsu či Venuši. Lidstvo však začalo porušovat přírodní zákonitosti a podle Koháka vyvstává otázka, zda je možné, aby lidská činnost ochromila fungování Země natolik, aby nebyla schopná dále fungovat. Podle Lovelocka to možné je, problémem však není rozvoj technologií, ale *krátkozraká náročnost konzumentů*.⁹⁸ Vývoj Země, tedy i člověka, není možné ovlivnit, lze jej jen poznat.

Lovelockův pohled je pohledem vědce, který se zabývá evolucí miliónů let. Podle Koháka se musíme rozhodovat v čase, ve kterém žijeme a je proto pro nás aktuální

⁹⁵ LOVELOCK, J. *Gaia. Živoucí planeta*, Praha: Mladá fronta ve spolupráci s Ministerstvem životního prostředí ČR, 1994. ISBN 80-204-0436-8, s. 39.

⁹⁶ Srov.: KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-85850-86-9, s. 134 - 135.

⁹⁷ Tamtéž, s. 136.

⁹⁸ KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-85850-86-9, s. 136

otázka, jak sladit náš život s neměnným řádem všeho života. „*Lidské konání opravdu nepředstavuje kosmicky závažný rozdíl. Dlouhodobě nemůže ovlivnit vývoj kosmu. Co ovlivnit může, je, jak my sami budeme prožívat své drobné životy v nesmírném kosmickém rámci.*“⁹⁹

Sociobiologie

Na počátku vzniku sociologie byl v 80. letech zájem E.O. Wilsona (dále Lumsden, Fox, Tiger) o studium sociálního chování některých živočichů. Některé poznatky začaly být poměrně brzy aplikovány na chování člověka. Podstatou sociobiologie je přesvědčení, že veškeré sociální chování živočichů je podmíněno biologicky a je výtvozem evoluce, v jejímž průběhu dochází k získávání převahy jedné skupiny genů nad jinými.¹⁰⁰

Kohák považuje Wilsonovy studie *Rozmanitosti života* a *O lidské přirozenosti* za jedny z nejdůležitějších. Wilson v nich dělí dějiny života na Zemi na pět údobí zvrátů, v nichž pokaždé došlo hromadnému vyhynutí některých druhů a nástupu nových. Poslední období nazývá Wilson věkem člověka. I toto období je obdobím vymírání druhů, působením člověka však druhy vymírají daleko rychlejším tempem, než jakým je možné je evolucí nahradit. Wilson předpokládá, že změny, které člověk na Zemi způsobil, jsou tak dalekosáhlé, že je evoluce není schopná nahradit a potřeba změny lidského chování je velmi naléhavá.

Základní otázkou sociobiologie je, zda to, co je přirozené, je i dobré. Někteří myslitelé (Lorenz, Hardin, Loveloc) se domnívají, že, „*Evoluce je založená na předávání genetického kódu z generace na generaci. Zná jediné dobro a tím je přežívání a růst rozmanitosti. Tím, že daný druh přežívá a rozmnožuje se, již prokazuje, že je schopný přežívání a tudíž i dobrý.*“¹⁰¹ Problémem zde je, že to, co je správné, je odvozováno z vědomí kulturního, nikoliv genetického, proto morální oprávnění nemůžeme odvozovat od přirozenosti a sklony dané genetickou pamětí

⁹⁹ KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-85850-86-9, s. 139.

¹⁰⁰ PETRUSEK, M. *Redukcionismus bez pověr a iluzí*. In Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2008, Vol. 44, No. 5

¹⁰¹ KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-85850-86-9, s. 144.

nemůžeme považovat za směrodatné. Sociobiologie tedy nemůže nahradit etiku.

Druhým přístupem k sociobiologii je ten, že sociobiologie naše jednání neospravedlňuje, ale vysvětluje. Sociobiologové nemohou vysvětlit jednání lidí, protože kromě genetického kódu spolupůsobí i kulturní prvky.

Kohák preferuje přístup třetí, který chápe sociobiologii jako „*pokus o pochopení našich přirozených sklonů, které naše jednání ani neurčují ani neospravedlňují, avšak pomáhají nám je pochopit – a vzít je v potaz v našem rozhodování a jednání.*“¹⁰² Největším přínosem sociobiologie v ekologické etice je podle Koháka to, že nám umožní poznat co je přirozené, a počítat s tím, přestože to není vždy náhodné. Umožňují nám jednat informovaně. „*Řada našich zcela přirozených a hluboce zakódovaných reakcí může být stejně zhoubná, jako ježkův přirozený impuls svinout se do klubíčka proti autu.*“¹⁰³

Systémová teorie

Systémové teorie podávají dnes nejprůměrnější výpověď o současné společnosti a o současném světě. Vědecké teorie jako utříděné systémy poznatků obrazy či zachycují souvislosti procesů, elementů, které jsou uspořádány systematicky. Čím je společnost vyspělejší, tedy z hlediska obecné evolucionistické teorie vyvinutější, tím je diferencovanější a komplexnější. Povahu jejího vývoje určuje systémová racionalita svými specifickými požadavky. Prolínají se zde teoretické přístupy s důsledky reálného prosazování stále dokonaleji organizovaných forem života v procesech racionalizace a modernizace, které s využitím poznatků vědy a techniky ustanovily systémový charakter života soudobé společnosti.¹⁰⁴

Systémová teorie se jako třetí pokus o objektivizaci pokouší vysvětlit ekologickou krizi bez odkazu na lidská rozhodnutí. Systémový přístup k ekologické etice je

¹⁰² KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-85850-86-9, s. 145.

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ MUCHA, I. *Uplatnění systémové teorie* [online]. Enviwiki, ; [6. 11.2010]. Dostupné na [www: http://www.enviwiki.cz/index.php?title=Uplatn%C4%9Bn%C3%AD_syst%C3%A9mov%C3%A9_teorie&oldid=1322](http://www.enviwiki.cz/index.php?title=Uplatn%C4%9Bn%C3%AD_syst%C3%A9mov%C3%A9_teorie&oldid=1322).

patrný například v díle manželů Meadowsových. Jejich statistické *Meze růstu* upozornily na ekologickou krizi i jedince, kteří se jinak o přírodu nezajímají a to tím způsobem, že poukázaly na soudobé výrobní postupy vedoucí k vyčerpání zdrojů a poškození přírodních mechanismů odpadem. Varují nikoliv před ohrožením přírody, ale před ohrožením, růstu, rozvoje a pokroku. Druhá jejich zpráva, *Překročení mezí*, již uvádí, že jediným možným řešením je udržitelný rozvoj. „*Trvale udržitelný rozvoj by znamenal společenství, které nevidí smysl života v konzumu a které důsledně pečuje o likvidaci všech následků svého jednání.*“¹⁰⁵

4.5.4 Udržitelný rozvoj

Udržitelný rozvoj či udržitelná budoucnost člověka závisí na tom, jak bude lidstvo samo schopno a ochotno hledat způsoby, které by umožnily zachovat to, co je na něm jedinečné, ale zároveň žít v souladu s mimolidským prostředím. Ekologické ohrožení je pro lidstvo něčím novým. Podle Koháka se příroda nezměnila, dokonce jsou lidé k ní ohleduplnější než např. před sto lety. Klade si tedy otázku, proč vyvstává problém krize v době, kdy lidé dělají v podstatě to samé, co vždy v historii. Změnilo se však lidstvo a to ve třech základních ohledech. „*Po celá tisíciletí jsme byli nepočtení, skromní a bezmocní. V posledních třech staletích jsme se však stali nečekaně **mocní**, neuvěřitelně **nároční** a nepředstavitelně **početní**.*“¹⁰⁶ Ehrlich a Holdren formulovali stejnou myšlenku pomocí vzorce:¹⁰⁷

$$\text{zátěž přírody} = \text{velikost populace} \times \text{zátěž z výrobních technologií} \times \text{zátěž ze spotřeby}$$

Hlavním principem udržitelného rozvoje je především omezení dopadu činnosti lidské populace na životní prostředí.¹⁰⁸

¹⁰⁵ KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-85850-86-9, s. 149.

¹⁰⁶ KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-85850-86-9, s. 20.

¹⁰⁷ LIBROVÁ, H. *Vlažní a váhaví*. Brno: Doplněk, 2003. ISBN 80-7239-149-6, s. 20.

¹⁰⁸ tzv. snížení ekologické stopy

- Obnovitelné zdroje by měly být čerpány maximálně rychlostí, kterou se stačí obnovovat.
- Vyčerpatelné zdroje by měly být čerpány maximálně rychlostí, kterou budou budovány jejich náhrady, na něž bude možno plynule přejít.
- Intenzita znečišťování nesmí přesáhnout asimilační kapacitu životního prostředí.
- Část současných technologií by měla být investována na redukci znečištění, snížení plýtvání a zvýšení efektivity (výrobků, energie, výrobních postupů, ...).¹⁰⁹

Podle Koháka je jednou ze zásadních otázek, kolik lidí může Země pojmout, resp. jaký je poměr početnosti lidstva ke všemu životu. Užívá zde přirovnání, které zohledňuje tři základní ukazatele, a které používají jeho američtí přátelé lesníci. Nadpočetnost určitého druhu, tedy i lidského, se dá posoudit pomocí třech ukazatelů. Prvním z nich je, zda daný druh je schopen opatřit si potravu díky přirozenému přírůstku, či zda spotřebovává podstatu. Dalším ukazatelem je, zda daný druh žije stále ve svém biotopu a sdílí jej s ostatními živočišnými druhy, či zda je začíná vytlačovat. To je otázkou nejen hledání a získávání potravy, ale i nutnosti prostoru pro každého jedince. Pokud se živočišný druh, který se byl schopen snášet s ostatními živočišnými druhy prostor, rozhodne vytlačit ostatní živočichy, je to dalším znakem přemnožení. Třetím znakem populační exploze určitého druhu je to, že přestává pečovat o svá mláďata a předávat tím schopnost přežít. S těmito znaky se setkáváme, jak již bylo naznačeno, i u člověka.¹¹⁰ „*Po tisíciletí připadalo lidem samozřejmé, že budou mít a chtít jen tolik, kolik měli jejich předkové. Dnes nám připadá samozřejmé chtít a mít víc, než měla předešlá generace.*“¹¹¹

Problémem současné civilizace je především to, že vsunula rovnítko mezi materiální hodnoty a štěstí. Naši předkové viděli v materiálu pouze prostředek k uspokojování potřeb, my se snažíme získávat co nejvíce a namlouváme si, že to je právě kýžené štěstí, které si každý z nás nárokují. Štěstí vidíme ve spotřebě, která

¹⁰⁹ Dostupné na www. [online], [8.10.2010]

http://cs.wikipedia.org/wiki/Trvale_udr%C5%BEiteln%C3%BD_rozvoj

¹¹⁰ Srov.: KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-85850-86-9, s. 21.

¹¹¹ Tamtéž, s. 22.

vede k ohrožení ekologické stability Země.

Touha a snaha po zabezpečení co největšího životního standardu jedné skupiny obyvatelstva však nutně vede k tomu, že jí nestačí jen zisk u vlastních zdrojů. Podle Koháka dochází tedy zákonitě k tomu, že jedna část obyvatel Země bohatne na úkor části druhé, lze zde použít i příměr o otevírajících se nůžkách. Tato polarita tedy nutně vyvolává konflikty, které opět vedou k dalšímu prohlubování ekologické krize. *„Vědomým hledáním udržitelného způsobu života se potřebujeme zabývat jak proto, že jsem nesrovnatelně početnější, tak proto, že jsme nesrovnatelně náročnější než naši předchůdci.“*¹¹²

4.5.5 Shrnutí

Častým motivem Kohákových úvah je neúnosnost stálého stupňování potřeby. Konzumní styl života, kdy lidé chtějí a usilují o to mít víc, než vůbec potřebují a spotřebují, vede k neúnosnému zatěžování přírody. Nemorálnost konzumu spočívá podle Koháka také v tom, že lidé orientující se na konzum ztrácí zájem o věci veřejné a dále pak, že nadbytečný konzum ostře kontrastuje s bídou třetího světa.¹¹³

Kohák považuje za východisko ekologického pojetí smyslu lidského bytí postoj k životu, který hledá smysl lidského bytí ne v podmanění si přírody, ale naopak v nacházení vlastní odpovědnosti, v takovém životním stylu, který nebude přírodu poškozovat více, než je schopná nahradit. *„Naším úkolem již není hrdost nebo náročnost, avšak ohleduplnost. My, lidé této země, máme především odpovědnost za to, abychom tuto zemi šlechtili, ne pustošili, a předali ji zdravou, vyrovnanou a krásnou našim potomkům ze stejných důvodů, z jakých Masaryk došel k závěru, že my, lidé této země, jsme především nositeli humanistického odkazu našich dějin, by dnes řekl, že jsme především lidé odpovědní za dobro této země. Vlastenectví by dnes dobře mohlo znamenat ekologický aktivismus či šířeji, úsilí o vytvoření lidského společenství schopného trvale udržitelného soužití nejen jednoho s*

¹¹² KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-85850-86-9, s. 24.

¹¹³ KOHÁK, E. *Někdo musí prorážet ledy*. In *Magazín hospodářských novin* 45/06.

druhým, nýbrž především s touto zemí.“¹¹⁴

Podle Koháka se ani příliš nemůžeme učit z chyb našich předků, přestože podobné krizové momenty můžeme nalézt i v historii (např. pád římské říše). Díky rozvoji vědy a techniky nelze využít v současném světě etické zásady ani organizační nástroje minulých civilizací nemohou zajistit ekologicky pozitivní využití naší moci. Jak již bylo řečeno výše, díky naší náročnosti, početnosti a moci musíme hledat nová pravidla trvale udržitelného soužití nejen jedinců mezi sebou, ale i jedinců s přírodou.¹¹⁵

¹¹⁴ KOHÁK, E. *Pražské přednášky. Život v pravdě a (post)moderní skepse*. Praha: Ježek, 1999. ISBN 80-85996-21-9, s. 113.

¹¹⁵ Srov.: KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-85850-86-9, s. 24 – 25.

Závěr

Jak jsem již zmínila v úvodu, cílem této práce nebylo najít řešení ekologické krize ani zhodnotit jednotlivé přístupy environmentalistů k řešení krize. Zabývá se však tématem, které je v současnosti jedním z nejpálčivějších, ne-li nejpálčivější téma lidské společnosti a tím je ekologické krize a její rozbor z hlediska různých přístupů v rámci filozofického směru environmentalismu. Podle mého názoru lze konstatovat, že nastala doba, kdy člověk svým čerpáním všeho, co mu je schopna příroda poskytnout a zároveň velmi rychlým technickým rozvojem, zapříčinil stav, kdy se bude muset začít uskromňovat a hledat i jiný smysl a hodnoty života než jsou ty materiální. Člověk dosáhl ve svém vývoji stupně, kdy se musí rozhodnout, zda pokračování stejným směrem nepovede k jeho vlastnímu sebezničení.

Každý z autorů, filozofů, myslitelů, který se byť jen letmo ve svém díle dotýká problematiky vztahu člověka a přírody, uznává neudržitelnost současné situace a uvědomuje si naopak potřebu vytvoření koncepce udržitelného rozvoje. Otázkou je, jak toho dosáhnout. Je problém v lidském myšlení nebo pouze v „přemnožení“ lidí jako živočišného druhu? Otázkou také je, zda je skutečně potřebný zásah ze strany člověka, nebo zda se příroda vyrovná s problémy způsobenými lidstvem sama a po svém, třeba i za cenu zániku jednoho živočišného druhu – lidstva. Nebo vůbec není situace tak kritická, jak si někteří myslí a veškerý vývoj na Zemi je přirozený a Zemí jako živým organismem v podstatě „chtěný“ a určený?

Na tyto otázky bychom v této práci odpovědi hledali marně. Pokusila jsem se však seznámit čtenáře s tím, jak na problematiku nahlíží někteří naši významní filozofové. To by mohlo být vodítkem pro každého čtenáře k tomu, aby se pokoušel nalézt na tyto otázky odpovědi sám. Tím, že se budeme snažit nalézat odpovědi, budeme zároveň o problematice nuceni přemýšlet a jednotlivými, byť i drobnými změnami svého chování nakonec přispějeme k zlepšení vztahu člověka a přírody. To bylo také hlavním posláním této práce a to je také úkolem environmentalismu jako filozofického směru – reflexe současné situace a stavu životního prostředí a tím nastolování dalších otázek, hledání odpovědí a zároveň aktivizace jedinců při nápravě a udržitelnosti stavu životního prostředí tak, aby

život byl životem a ne živořením. Jak již bylo řečeno v mottu této práce, každý z nás může přispět k záchraně Země, každý může být stou opicí.

Seznam zdrojů

Literatura

CETL, J., HUBÍK, S., ŠMAJS, J. *Příroda a kultura*. Praha: Svoboda, 1990. ISBN 80-205-0087-1.

GOULD, S. J. *Pandin palec*. Praha: Mladá fronta, 1988, s. 88. In ŠMAJS, J. *Základy systematické filosofie*. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISBN 80-210-4101-3.

JEMELKA, P. *Environmentalismus v českém filosofickém myšlení 1.poloviny 20.století*. Brno: Masarykova univerzita, 2002. ISBN 80-210-2800-9.

JEMELKA, P. *O přírodě, civilizaci, historii a dalším*. Brno: Masarykova univerzita, 2005. ISBN 80-210-3902-7.

KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-85850-86-9.

KOHÁK, E. *Pražské přednášky. Život v pravdě a (post)moderní skepse*. Praha: Ježek, 1999. ISBN 80-85996-21-9

KOHÁK, E. *Domov a dálava*. Praha: Filosofia, 2009. ISBN 978-80-7007-293-6

LIBROVÁ, H. *Pestří a zelení*. Brno: Veronica a Hnutí Duha, 1994. ISBN 80-85368-18-8.

LIBROVÁ, H. *Vlažní a váhaví*. Brno: Doplněk, 2003. ISBN 80-7239-149-6.

LOVELOCK, J. *Gaia. Živoucí planeta*, Praha: Mladá fronta ve spolupráci s Ministerstvem životního prostředí ČR, 1994. ISBN 80-204-0436-8.

PAVLIČÍKOVÁ, H., JEMELKA, P. *K filosofickým kontextům živé a neživé přírody*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006. ISBN 80-7040-910-X.

ŠMAJS, J., KROB, J. *Evoluční ontologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISBN 80-210-3038-0.

ŠMAJS, J. *Filosofie – obrat k Zemi*. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1629-3.

ŠMAJS, J. *Místo a role kultury v přírodě*. In *Věda a příroda*, sborník ze semináře. Brno: Mendlova Zemědělská a Lesnická univerzita, 2006.

ŠMAJS, J. *Potřebujeme filosofii přežití?* Brno: Doplněk, 2008. ISBN 978-80-7239-221-6.

Filozofia a prirodne vedy. Bratislava: Pravda, 1985

Časopisecké statě

CEJPEK, J. In Národní knihovna, knihovnická revue. *Filosofie psaná kurzívou*, Josef Šmajš. 2004, roč.15, č. 3. s. 215. ISSN 1214 – 0678

KOHÁK, E. *Filosofická ekologie po dvaceti letech*. In *Filosofický časopis*, ročník XLI, 1993, č. 6.

PETRUSEK, M. *Redukcionismus bez pověr a iluzí*. In *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 2008, Vol. 44, No. 5

KOHÁK, E. *Někdo musí prorážet ledy*. In *Magazín hospodářských novin* 45/06.

Elektronické dokumenty

BĚLOHRADSKÝ, V. *Každý může být stou opicí: Co je "objektivita" a co objektivita*. Dostupné na [www. \[online\]](http://www.multiweb.cz/hawkmoon/opice.htm), [cit 1.11.2010]
<http://www.multiweb.cz/hawkmoon/opice.htm>

CESTR, P. *Zamyšlení nad současnou ekologickou krizí*. Inflow: information journal [online]. 2010, roč. 3, č. 2 [cit. 2010-11-01]. Dostupný z www: <<http://www.inflow.cz/zamysleni-nad-soucasnou-ekologickou-krizi>>. ISSN 1802-9736

Ontologie, nauka o jsoucnu a bytí. Dostupné na www. [online], [cit. 10.1. 2010], <http://filosofie.kvalitne.cz/ontologie.htm>

Ekofeminismus. Dostupné na www. [online], [1.11.2010] <http://www.nesehnuti.cz/publikace/fem.html>

JEMELKA, P. *Drama evoluce (Nad novou knihou Josefa Šmajse)*. Dostupné na www.[online],cit.10.11.2010], <http://www.ped.muni.cz/wphil/clenove/jemelka/publikace/dramaevoluce.htm>.

JEMELKA, P. *Etika sociálních důsledků a environmentální etika*. [online] [cit. 12.11.2010].Dostupné na www: <http://www.ped.muni.cz/wphil/clenove/jemelka/publikace/esdpresov.htm>

JEMELKA, P. *Racionalita a ekologická krize*. [online] [cit. 12.11.2010]. Dostupné na www: <http://www.ped.muni.cz/wphil/clenove/jemelka/publikace/teze.htm>

LIBROVÁ, H. Recenze knihy J. Šmajse *Ohrožená kultura*. In Vesmír [online]. 75, 343,1996/6[cit.10.11.2010].Dostupné na www: <http://www.vesmir.cz/clanek/josef-smajs-ohrozena-kultura>

MERRHAUT, B. *Hlubinná ekologie*. Dostupné na www. [online], [1.11.2010] http://global21.cz/vyhybka.php?str=Merhaut_hlubinna&obor=prir

MUCHA, I. *Uplatnění systémové teorie* [online]. Enviwiki, ; [6. 11.2010]. Dostupné na www: http://www.enviwiki.cz/index.php?title=Uplatn%C4%9Bn%C3%AD_syst%C3%A9mov%C3%A9_teorie&oldid=1322.

ŠMAJS, J. *Nájemní smlouva se Zemí*. Dostupné na [www](http://www.blisty.cz/2005/1/21/art21635.html). [online], [cit. 10.11. 2010], <http://www.blisty.cz/2005/1/21/art21635.html>

www.priroda.cz

www.databazeknih.cz

www.wikipedie.cz